

RAHVUSED EESTIS

Ukrainlased

Koostanud:

Lvivi Riikliku Polütehnilise Ülikooli kultuuri-, hariduse- ja diasporaasuhete rahvusvaheline instituut – Natalija Gumnõtska, Irõna Kljutškovska, Olesja Palinska, Olga Ptašnõk, Oksana Pjatkovska, Bogdan Sõvanõtš, Oksana Turkevõtš, Galõna Šmilo; Vira Konõk; Ita Serman

Tõlkinud: Ellen Dovgan

Toimetanud:

Lvivi Riikliku Polütehnilise Ülikooli kultuuri-, hariduse- ja diasporaasuhete-rahvusvaheline instituut – Irõna Kljutškovska, Igor Kalõnets; Ita Serman

Fotod:

Vassõl Põlõpjuki fotogalerii „Valgus ja vari”, Andri Savtšõšõn, Oksana Kuhhar, Bogdan Sõvanõtš ja erakogu

SAATEKS

„Parem tihane peos kui kurg taevas,” tavatsevad öelda ukrainlased.

Aastasadade kestel on nad Euraasia steppide ja Põhja-Euroopa metsade ristumiskohal elades ikka ja jälle pidanud kaitsma oma kodu. Nad on harinud oma põldu ning püüdnud oma elamist ilusamaks muuta. Nad on au sees hoidnud oma esivanemate tavasid ning saanud mõnusa nalja toel üle eluraskustest.

Nad on oma tihase kinni püüdnud.

Pole hoopiski juhuslik, et mitme sajandi taha ulatuvad ukrainlaste ja eestlaste sidemed on suuresti alguse saanud just Tartu ülikoolist. Teada-tahtmine ja soov anda oma lastele hea haridus, püüdlemine iseolemise poole on asjad, mis on ühtmoodi omased mõlemale rahvale. Aga ühised tõekspidamised aitavad paremini mõista teineteise minevikku, aitavad üheskoos astuda tulevikku.

Eesti lastega koos kooliteed käies on siin täiskasvanuks saanud juba mitu põlvkonda ukrainlasi. Nad on hakanud Eestit pidama oma koduks, nad on saanud siin tunda ennast nagu kodus.

Ent muidugi peavad nad kalliks ka oma ajaloolist kodumaad, paika, kus on sündinud ja kasvanud nende esivanemad. Nad peavad lugu kõigist neist tavadest ja tarkuseteradest, mis on omased nende rahvale. Ja kiirustavad neid jagama oma eesti sõpradega.

Eestlased omakorda on ukraina sõpradele jutustanud oma elust, tutvustanud oma kombeid ja arusaamu, näidanud neile armsaid paiku. Sest päev-päevalt kõrvuti elades on harjutud tegema ühiselt tööd ja tundma tehtust rõõmu, jagatud muresid ja tuntud heameelt ühistest kordaminekustest. Aga kõik see aitab sisukamalt elada tänast elu. Ja lähendab. Annab tunda, et oled alati oodatud.

Ukrainlased on külalislahked inimesed. Armsaid külalisi võetakse ikka vastu soola-leivaga, nendega jagatakse head ja paremat.

Ukraina on imeilus maa, kus ühel hetkel võid end leida otsekui aja-loosündmuste keerisest, teisel õitsvate lilleväljade keskelt; kus unustad end imetlema vanade ikoonimaalijate kätetööd, ja kus kunagi ei saa küllalt tänasest kultuurist.

Ukraina on väärt, et teda lähemalt tundma õppida. Niisis – asugem meeldivale avastusretkele. Alustuseks selle raamatu lehekülgedel.

SISUKORD

Saateks	3
Paiknemine ja kujunemine	5
Riigilipp ja -vapp	9
Veel rahvussümboleid	10
Väike tähtpäevakalender	10
Loodus ja asustus	11
Ukrainlased – millised nad on?	14
Huumorimeel	15
Keel ja tähestik	17
Väike sõnastik	20
Kõnekäände ja vanasõnu	20
Rahvarõivad	21
Nimed	23
Haridus	25
Teadus	26
Kultuur	26
Kirjandus	28
Kunst	31
Muusika	33
Tants	35
Teater	36
Filmikunst	36
Vaatamisväärsused	36
Sport	37
Usk	40
Uskumused ja kombed	41
Kommetega seotud pühad	43
Rahvustoidud	46
Rahvusköök	46
Ukraina borš	48
Vareenikud kartulitäidisega	48
Banoš	49
Ukrainlased maailmas	49
Ukrainlased Eestis	50
Kasutatud kirjandus	60

Paiknemine ja kujunemine

Ukraina asub Euroopa idaosas. Mustast merest põhja pool paiknev riik piirneb Valgevene, Venemaa, Moldova, Rumeenia, Ungari, Slovakkia ja Poolaga.

Ukraina ajalugu ulatub paljude sajandite taha. Riigi praegusel territooriumil pärinevad inimasustuse esimesed jäljed III aastatuhandest eKr. Tollased hõimud panid aluse Trõpillja kultuurile, sellele ajajärgule on iseloomulikud arengu kõrge tase ja märkimisväärne elukorraldus. Hiljem asustasid Ukraina alasid rändrahvad: kimmerlased, sküüdid, sarmaadid, hunnid, goodid. Musta mere põhjarannikul ja Krimmis rajasid koloniaid kreeklased. Vabadust armastavate sküüdi hõimude alasid ei suutnud vallutada isegi Pärsia kuningas Darius I, oma aja võimsaima riigi valitseja.

V–VI sajandil ilmusid neile aladele idaslaavi hõimud – ukrainlaste otsesed eellased. Sel ajajärgul on asutatud ka Kiiev. Ukraina riikluses võib eristada nelja perioodi: Kiievi-Vene riik, Kasakate riik, Ukraina Rahvabariik ja tänapäeva Ukraina.

Kiievi-Vene riik eksisteeris IX–XIII sajandil. Oma hiilgeaegadel oli see Euroopa suurim riik, mille rikkalik kultuuripärand on ukraina rahvuslike traditsioonide lahutamatu osana säilinud tänaseni. Kõrgeima arengutaseme saavutas Kiievi-Vene riik vürstide Volodõmõr Suure ning Jaroslav Targa valitsemise all. Volodõmõr Suure ajal (978–1015) sai riigiusuks kristlus ja vürst ise kuulutati hiljem pühakuks. Jaroslav Tark (1019–1054) pööras olulist tähelepanu kultuuri ja hariduse edendamisele ning kristluse levikule. Vürsti hakati kutsuma ka Euroopa kosjaisaks: tema tütarde ja poegade abielud tõid ühes sugulasi Euroopa mõjukate monarhide seast.

Järk-järgult hakkas Kiievi-Vene riik lagunema väikesteks vürstiriikideks. 1187. aastal kasutati kroonikas esmakordselt nimetust Ukraina. Pärast Batu-khaani vallutusretke (1237–1241) ja Kiievi laastamist kujunes omariikluse peamiseks keskuseks Kiievi-Vene riigi edelaosas asunud Galõtši-Volõni vürstiriik. 1253. aastal sai sellest vürst Danõlo kroonimise järel kuningriik. Vaatamata keerulisele olukorrale, mis oli tingitud võitlusest mongoli-tatari hordidega, suutis kuningas Danõlo ühendada peaaegu kõik Ukraina alad.

XIV sajandil läksid Kiievi-Vene riigi lääneosa ja suurem osa lõunaaladest koos Kiieviga Leedu suurvürstiriigi alluvusse, Galõtši-Volõni kuningriik aga ühendati 1340. aastal Poolaga. Pärast Lublini uniooni sõlmimist

1569. aastal kuulusid Ukraina alad ühendatud Rzeczpospolita riigile.

XVI sajandist hakkas suurenema kasakate, vabade talupoegade, linnakodanike ja väikeaadli osatähtsus. Kasakad elasid Lõuna-Ukraina stepides, kaitsesid sealseid paiku tatarlaste rünnakute eest ja võitlesid hiljem Ukraina riikluse nimel. Kasakate organisatsioon keskus asus Dnipro alamjooksul Hortõtsja saare piirkonnas ja sai nimeks Zaporizžja Sitš. Sitši kõigil liikmetel olid võrdsed õigused. Kasakatele iseloomuliku vastupidavuse, julguse ja ustavuse tõttu hakati neid aga Euroopa rüütlordude eeskujul nimetama rüütliteks.

Aja möödudes võis kasakaid leida kõikjal Ukrainas. Aastail 1591–1632 toimus mitmeid kasakate ja talupoegade ülestõuse, mis nurjusid või lõppesid kompromissiga. Aastail 1648–1657 vabastasid kasakate väed eesotsas hetman Bogdan Hmelnõtskiga suurema osa Ukrainast Poola võimu alt ja moodustasid Kasakate riigi. Pärast Bogdan Hmelnõtski surma algas sõdade ja sisetülide periood, mida kasutasid ära Rzeczpospolita ja Moskva riik. Ukraina jagati Dnipro jõe aluseks võttes Paremkalda- ja Vasakalda-Ukrainaks, viimast hakati nimetama Hetmanštšõnaks. Paremkalda-Ukraina üks hetman, Põlöp Orłõk koostas 1710. aastal Ukraina esimese põhiseaduse, mida ühtlasi peetakse üheks esimeseks põhiseaduseks Euroopas.

Mälestusmärk Bogdan Hmelnõtskile Kiiemis.

1772. aastat jagati Ukraina alad kahe impeeriumi, Austria-Ungari ja Venemaa vahel.

XVIII sajandi lõpus võttis maad rahvuslik liikumine, mida hakati nimetama Ukraina renessansiks. Ouline osa oli selles kirjanikel, ühiskonna- ja kultuuritegelastel ning teadlastel. Olgu siinkohal nimetatud I. Kotljarevskõi, P. Kuliš, M. Kostomarov, I. Franko, L. Ukrajinka, M. Gruševskõi. Eraldi märkimist väärib Tarass Ševtšenko – ukraina kirjanik, geenius ja prohvet. Tema tähtsus ukrainlastele tõestab näiteks seegi, et maailmas on talle püstitatud umbes 1100 mälestussammas!

XX sajandil kujunes Ukraina ajalugu traagiliseks. Kaks maailmasõ-

da, miljonite inimeste kaotamine, kunstlik näljahäda 1932.–1933. aastal, intelligenti massiline hävitamine, repressioonid Lääne-Ukrainas pärast ühendamist NSV Liiduga 1939. aastal, Tšornobõli katastroof – kõik see on jätnud oma jälje. Muidugi oli selles sajandis ka helgeid hetki: pärast Esimest maailmasõda näiteks õnnestus ukrainlastel saavutada sõltumatus ja luua oma riik.

Soodne võimalus selleks avanes pärast Veebruarirevolutsiooni ja Austria-Ungari impeeriumi kokkuvarisemist. 22. jaanuaril 1918 kuulutati välja iseseisvus ja loodi Ukraina Rahvavabariik. Pärast 1918. aasta novembriülestõusu moodustus Austria-Ungarile kuulunud aladel Lääne-Ukraina Rahvavabariik. 22. jaanuaril 1919 ühendati need kaks vabariiki üheks riigiks, mis aga agressiooni tõttu püsis üsna lühikest aega.

1922. aastal ühendati enamik Ukraina alasid NSV Liiduga. See tõi kaasa sundkollektiviseerimise, massirepressioonid, rahvusliku intelligenti hävitamise. Kunstliku näljahäda (1932–1933) tagajärjel suri nälga 7–10 miljonit inimest ehk veerand tollase Ukraina elanikkonnast.

Teise maailmasõja ajal võitles enamik ukrainlasi Nõukogude armee ridades ja andis olulise panuse antifašistliku koalitsiooni võiduks. Sõja-aastail üritati Ukraina iseseisvust mitmel korral taastada, see aga ei õnnestunud: 1939. aasta märtsis näiteks loodi Tšorna-Karpaatia territooriumil sõltumatu Karpaadi Ukraina, mille hiljem hõivas aga Ungari. 30. juunil 1941. aastal võeti Lvivis vastu seadus Ukraina riigi taasiseseisvumisest, mis aga Saksa okupatsiooni tõttu muutus olematuks. 1942. aastal asutati Ukraina Ülestõusuarmee ja see võitles Ukraina iseseisvuse eest 1950. aastateni.

Pärast Teist maailmasõda oli Ukraina üks ÜRO asutajatest.

Sõjajärgsel ajal kujunes lõplikult välja riigi praegune territoorium.

1960-ndatel aastatel levis riigis dissidentlik liikumine: astuti välja ühiskonna demokratiseerimise, inimõiguste ja ukraina keele vaba arengu

Näljahäda ohvrite memoriaal Kiievis.

eest. Liikumise tuumiku moodustasid noored kirjanikud ehk *šistdesjatnõkõ* (kuuekümnendate põlvkond). Kuigi liikumises osalejaid kiusati taga ja neid saadeti vanglasse ning pagendusse, valmistasid just nemad ette pin-nast Ukraina riigi taassünniks.

24. augustil 1991 taastati Ukraina iseseisvus ja algas uus omariikluse periood. Ukraina hakkas vähehaaval üles ehitama demokraatlikku poliiti-list süsteemi ning integreeruma maailmamajandusse. Paljudes kriisikolle-tes on hinnatud Ukraina rahuvalvajate professionaalsust.

2004. aastal, Ukraina Oranži revolutsiooni ajal näitas rahvas oma va-badusele ja demokraatiale pürgimise soovi. Ukraina tõestas, et võimu saab muuta ka rahumeelsete meeleavaldustega.

Ukraina riigikeel on ukraina keel.

Rahaühik on grivna.

Diplomaatilised suhted Eestiga sõlmiti 4. jaanuaril 1992.

Ukraina parlamendi hoone.

Riigilipp ja -vapp

Ukraina riigilipul on kaks võrdse laiusuga horisontaalset riba – sinine ja kollane. Levinuima versiooni kohaselt sümboliseerib sinine värv puhast, pilvitu taevast, kollane tähistab kuldseid nisuvälju.

Samasugust värvikooslust kasutati XIV sajandil ka Galõtši-Volõni kuningriigi vapil. Sinikollast rahvuslippu kasutasid Galõtšõna ukrainlased veel 1848. aastal.

Praegune riigilipp kinnitati ametlikult alles 1992. aastal.

Ukraina vapi põhielement on Volodõmõr Suure vürstiriigi märk – *trõzub*. Selle kolmhargi kujulise arhailise sümboli vanimad arheoloogilised leiud pärinevad meie ajaarvamise esimesest sajandist. Ühe oletuse järgi sümboliseerib *trõzub* Kolmainu Jumalat.

Huvitav on see, et XI sajandil Prantsusmaa kuningannaks saanud vürst Jaroslav Targa tütre Anna Jaroslavna vapil oli samuti kujutatud *trõzub*.

Ukraina riigihümni tekst sai tuntuks juba 1862.aastal. Just siis ilmus nimeka etnograafi Pavlo Tšubõnski luuletus „*Štše ne vmerla Ukrajina*” („Veel pole surnud Ukraina”). Luuletusele kirjutas 1864. aastal viisi ukraina helilooja Mõhhailo Verbõtskõi. Teos levis ukrainlaste seas kiiresti ning sai väga populaarseks. 1917. aastal tunnistati laul seetõttu ametlikult Ukraina Rahvavabariigi hümniks.

XIX–XX sajandil kasutati Ukrainas rahvushümnina teisi laule: Tarass Ševtšenko „Testamenti”, Oleksander Konõskõi (sõnad) ja Mõkola Lõssenko (viis) laulu „Jumal, suur ja ainus!”.

15. jaanuaril 1992 kuulutas Ukraina Ülemraada aga taas kehtivaks laulu „*Štše ne vmerla Ukrajinõ*” muusikalise versiooni ja 6. märtsil 2003. aastal kinnitati ka selle sõnad Ukraina rahvushümnina.

Ukraina riigilipp.

Ukraina riigivapp.

VEEL RAHVUSSÜMBOLEID

Ukrainlased peavad oma rahvustaimedeks paju ja lodjapuud. Ehk nagu ütleb ukraina vanasõna – „Paju ja lodjapuuta pole Ukrainat”.

Lodjapuu sümboliseerib sünnikodu, suguvõsa, kodumaad. Vanasti istutati kasakate haudadele armastuse ja mälestuse märgiks just lodjapuu.

Tikitud rätik.

Paju peetakse kosmose, looduse ärkamise ja kevade sümboliks. Ukraina rahvaloomingus sümboliseerib paju neiu ilu. Pajuoksi pühitsetakse palmpuude pühal (*Verbna nedilja*) kirikus ja hoitakse neid siis kogu aasta: kaitseks kõige kurja eest.

Sünnist surmani saadab ukrainlast veel üks rahvussümbol – tikitud rätik. Sellesse mähitakse laps ristimise ajal, tikitud rätiku annab ema pojale, kui poeg oma teed alustab. Kihlumisel seob aga pruut isameestele (peigmehe saadikutele) ümber omatikitud rätikud. Paljudes ukraina kodudes riputatakse tikitud rätikud ikoonide ja sugulaste portreede kohale ka tänapäeval.

Omapärane sümbol on *põsanka* –mitmevärvilise mustriga erilisel moel kaunistatud muna. Lihavõttemunade värvimine ülestõusmispühade ajal on ammune traditsioon. *Põsanka*'le maalitud mustrid kannavad sümbolset tähendust: puu näiteks sümboliseerib elu, ring päikest. *Põsanka*'d pühitsetakse lihavõttepühade ajal kirikus ning kingitakse siis sugulastele, tuttavatele, armastatule.

Väike tähtpäevakalender

1. jaanuar – uusaasta
7. jaanuar – jõulupüha
8. märts – naistepäev
- 1.–2. mai – tööraha rahvusvahelise solidaarsuse päev
9. mai – võidupüha
28. juuni – Ukraina konstitutsiooni päev
24. august – Ukraina iseseisvuspäev

Loodus ja asustus

Ukraina pindala on 603 700 ruutkilomeetrit ja suuruse poolest ületab Ukraina näiteks Prantsusmaad, Hispaaniat, Saksamaad.

Ukraina territooriumi haldusüksusi nimetatakse oblastiteks ja neid on 24, lisaks veel Krimmi Vabariik.

2011. aasta 1. oktoobri seisuga elas Ukrainas 45 665 000 inimest. Suurim linn on pealinn Kiiev, mis on koduks 2,6 miljonile inimesele. Üle miljoni elaniku on Harkivis, Odessas, Donetskis ja Dnipropetrovskis. 732 000 elanikuga Lviv on suurim linn Lääne-Ukrainas.

Ukraina on enamikus tasase pinnareljeefiga. Mäed on madalad ning suuremal osal territooriumist laiuvad viljakad, põllumajanduseks sobivad tasan-dikud. Olulise osa moodustab Ida-Euroopa lausmaa, viis protsenti territooriumist võtavad enda alla riigi lääneosas asuvad Karpaadid ja lõunaosas asuvad Krimmi mäed. Ukraina kõrgeim tipp on 2061 meetri kõrgune Goverla mägi Karpaatides.

Ukraina territooriumi lõunaosa piirneb Musta ja Aasovi merega, mille vesikonda kuuluvad Ukraina suurimad jõed: Dnipro, Prõpjat, Dnister, Dunai, Lõu-

Karpaadid.

na-Bug, Siverskõi Donets. Lääne-Bug voolab Visla kaudu Läänemerre. Kokku on Ukrainas umbes 23 000 jõge ja 20 000 järve.

Ukraina kliimat iseloomustavad sagedased ilmamuutused, keskmiselt 230–235 päeval aastas püsib siiski selge, päikesepaisteline ilm. Sageli esineb äikest. Karpaatide ja Krimmi mäeahelikud kaitsevad Taga-Karpaatiat ja Krimmi lõunakallast põhjast tulevate külmade arktiliste õhumasside eest, seetõttu on neis paigus kliima soojem.

Ukraina mustmullad on ühed viljakamad maailmas. Igal aastal kogutakse rikkalik nisu-, rukki-, maisi-, suhkrupeedi-, päevalille-, kaunvilja-, lina- ning köögi- ja puuviljasaak.

Ukraina on juhtivaid mineraaltooraine tootjaid maailmas. Kuigi riik hõlmab vaid 0,4% kogu maismaast, peitub selle sügavustes 5% maailma mineraaltooraine varudest. Maapõue sügavustes on suured kivi- ja pruunsöe, raua- ja mangaanimaagi varud ning titaani, nikli, kroomi, elavhõbeda ja teiste haruldaste metallide lademed. Mittemetallilistest maavaradest kaevandatakse väävlit, fosforiiti, kaaliumisoola, graniiti, marmorit, kaoliine, kriiti. Puudust tuntakse aga naftast ja gaasist, olemasolevad maardlad rahuldavad vaid 14% nafta- ja 20% gaasivajadusest.

Ukraina on hinnatud turismipiirkond. Tuntud on Krimmi lõunakaldal asuvad kuurordid (Jalta, Jevpatorija, Alušta) ning Odessa. Populaarsust on kogunud vesi- ja mudaravilad – Truskavets, Moršõn, Mõrgorod, Sakõ, Slovjansk, ning

Muflonid Aasovi-Sõvaši looduspargis.

Karpaatides asuv mäesuusakuurort Bukovel.

Rohkesti on looduslikke vaatamisväärsusi. Tšerkassõ oblastis asuv Sofijivka dendroloogiapark ühendab rikkalikku taimestikku (üle 2000 puu- ja põõsaliigi) ning mütoloogilisel ainekul põhinevaid põnevaid pargiehitisi.

Tuntud on 989 meetri kõrgusel merepinnast asuv maaliline Sõnevõri järv Karpaatides.

Askaania-Nova looduskaitsealal on puutumatusena säilinud Ukraina stepile iseloomulik taimkate. Omanäolist vaatepilti pakub looduslik-ajalooline kaitseala Hortõtsja – Dnipro jõe suurim saar, mis jääb Zaporizžja linna alale.

Maikuu alguses katab lopsakas valge vaip Taga-Karpaatias asuva Nartsisside oru. Tegu on kitsalehise nartsissi ühe suurima kasvualaga Euroopas.

Vähem tuntud, kuid samuti väga ilusad on Ternopili oblastis paiknev Tšervonogorodi (Džurõni) juga, ning Girskõi Tikõtši jõel asuv Butskõi kanjon, mida sageli nimetatakse väikseks Šveitsiks.

Rivne oblastis Klevani külas on loodus aga mahajäetud raudteerööbaste kohale loonud puudest ja taimedest roheline koridori: seda tuntakse romantilise Armastuse tunnelina. Ternopili oblastis asub maailma pikim, 230-kilomeetiline karstikoobas Optimistlik. Ääretult kaunis on keeruka saalide ja galeriide süsteemiga Marmorkoobas Krimmis.

Karpaatide pöögimetsad on aga kantud UNESCO maailmapärandi nimekirja.

Imeline Nartsisside org.

Ukrainlased – millised nad on?

Ukrainlased on sajandeid elanud Euraasia steppide ja Põhja-Euroopa metsade ristumiskohas. Nende iseloomujooned on kujunenud põldu harides ja oma riiki ehitades, paganlikke tavasid ja kristlikke traditsioone järgides.

Ukrainlased on töökad, hea majandamisoskusega kokkuhoidlikud inimesed. Neile on omased teadmishimu ning korra- ja puhtusearmastus.

Ukrainlased peavad end paljuski individualistideks: eelkõige mõtlevad nad oma perele, ühiskonnaelu huvitab neid vähem. Tänu sellele on aga paremini säilinud vanad tavad ja kombed. Pereelus näiteks koheldakse suure lugupidamisega vanemaid. Veel praegugi teietatakse paljudes peredes oma ema ja isa. Tõsi, noorte seas hakkab see tava vähehaaval kaduma. Teietamist kasutatakse kindlasti vanemate inimeste ja võõrastega suheldes.

Ukraina peres suhtutakse erilise austusega naisesse kui emasse ja suguvõsa kaitsjasse. 1990. aastast tähistatakse maikuu teisel pühapäeval emadepäeva, Lääne-Ukrainas peeti seda püha juba enne Teist maailmasõda.

Sotsioloogiliste uuringute keskuse Sofija 2004. aasta uuring tõestab samuti, et ukrainlased näevad oma õnne pereelus. Seetõttu huvituvad nad ehk vähem ühiskonnaelust ja usaldavad vaid oma lähikonda. Kriitilistel ajaloohetkedel on ukrainlased samas näidanud, et suudavad ühineda ning moodustada poliitilisi ühendusi ja vabatahtlikke üksusi: olgu siinkohal näiteks *Zaporizžja Sitš* (XV–XVI sajand), *Sitšovi striltsi* ja Ukraina ülestõusarmee (XX sajand).

Ukrainlased loodavad vaid endile ja kohanevad mistahes keskkonnas. Sellele aitavad kaasa leidlikkus ja oskus jääda ellu ka raskeimates tingimustes.

Ametialases tegevuses pööratakse eelkõige tähelepanu töötingimustele, suhetele kolleegidega, töötasule ja alles seejärel töö sisule.

Riskimine pole ukrainlasele hoopiski lihtne. Seda kinnitab ka vanasõna: „Parem tihane peos kui kurg taevas.”

Oluline iseloomujoon on armastus ilu vastu. Ukrainlased püüavad kaunistada kõike enda ümber. Varasematel aegadel olid selle tunnistuseks kaunid lillepeenrad ja aiad majade ümber, maalitud majaseinad, ahjud, nõud. Tänapäeval pööratakse rohkesti tähelepanu ilusatele rõivastele.

Niisiis pole sugugi juhus, et ukraina keeles on palju epiteete ja poeetilisi ilustusi. Iseloomu-uurijad väidavad, et ukrainlased on lüürilised unistajad, nad peavad lugu poeesiast ja usust, suhtuvad tähelepanelikult inimese sisemaailma, hindavad andeid ja võimeid, on kaastundlikud võõra mure suhtes. Samuti on ukrainlastele iseloomulikud üksindus, enesesse süüvimine, filosoofilised mõtisklused.

Ukrainlasi tuntakse kui laulurahvast. Ammustest aegadest on laul saatnud nende igapäevatöid ja kõlanud pühade ajal. Üleskirjutatud rahvalaulude arv ületab 200 000 piiri: pole teada, kas veel mõnel rahval on nii palju laule. Tänaasel päeval kõlab laul tavaelus muidugi vähem, kuid pühade või pidulike pereürituste saatjaks on see päris kindlasti.

Ukrainlased on väga külalishahked. Eelkõige seostatakse seda mütooloogiaga. Nimelt usuti, et Jumal või sagedamini tema saadik kõndis mööda maad nagu inimene ja seepärast võeti iga külalist vastu kui Jumala võimalikku saadikut. Praegusel ajal lähtutakse aga põhimõttest, et lähedase vastu tuleb olla heatahtlik. Külaline kutsutakse tingimata lauda ja kostitatakse teda parimaga, mida majas on leida. Heldekäelisus on veel üks ukrainlaste meeldiv iseloomujoon.

Vaatamata sellele, et anekdootides ei suhtu ukrainlased teiste rahvaste esindajasse just alati positiivselt, on igapäevaelus valdav siiski salliv suhtumine.

Ukrainlaste optimismi kinnitab nende tuntud ütlus: „Küll kuidagi ikka saab. Sest nii pole veel olnud, et kuidagi ei saa.”

HUUMORIMEEL

Ukrainlastele üks omasemaid jooni on hea huumorimeel. Kui hästi või halvasti elus ka ei läheks – ikka leiavad ukrainlased selles midagi lõbusat.

Tuntud on Ilja Repini maal „Zaporoožlased kirjutavad kirja Türgi sultanile”. Pildil kujutatud värvikad tegelased kirjutavad kirja vaenlase võimsale valitsejale ja naeravad sealjuures nii, et küllap väriseb isegi Türgis maa ja koos sellega Türgi sõjavägi... Kasakas lõbusa naljata on sama, mis kasakas mõõga või vuntsideta: ei saa lahingut võita ega pulmas pidutseda.

Ilja Repini maal „Zaporoožlased kirjutavad kirja Türgi sultanile”

Naljakultuuril on pikaajalised traditsioonid. Ukrainlaste lõbus iseloom peegeldub ka nende rahvaluules: naljalauludes (*kolomõikõ*), valmides, muinasjuttudes. Huumoorikale sisule lisaks leidub neis ka õpetlik iva, sageli naerdakse välja just negatiivseid iseloomujooni ja tegusid. Näiteks lauldakse hutsuuli *kolomõika* des nii:

*„Oh, mis noormees see valmistub sõjaväeks,
kui astub tänavale, kardab isegi hane?”*

*„Ja neli noormeest heina kaarutasid,
hiir krõbistas heinas – nad põgenesid.”*

Üheks parimaks naljameistriks peetakse kirjanik Ostap Võšnjat. Temalt pärineb jutukogumik *Võšnevi usmiškõ* („Kirsi naeratused”), mida on imetlenud mitu põlvkonda lugejaid. Oma raamatutes arendas ta oskuslikult ukraina ja maailma satiirikirjanduse tavasid, võttes eeskujuks eelkõige klassikud.

Populaarsed on ka Pavlo Glazovõi, Edvard Kozaki, Jevgen Dudari humoreskid. Sellest, kust tulevad lapsed, jutustab Pavlo Glazovõi näiteks nii:

„Kust me tuleme?” küsisid lapselapsed vanaema käest. Vanaema selgitas: „Sind leiti kapsast, sind kartulist. Sind leiti paju alt, sind papli pealt. Sind leidis põhu pealt rehe juurest issi.”

Selle peale tähendas üks lapselastest: „No on alles pere! Põgene või kodunt. Vähemalt ükski meist oleks võinud maailma sündida inimese moodi ...”

Ukrainlastele meeldib siiralt naerda nii oma naabrite kui ka iseenda üle. Kõige populaarsemate anekdootide aluseks on iseloomujooned, mida ukrainlased endile omistavad: mõistlikkus, aeglus, vahel laiskus ja muidugi armastus peki vastu.

Kaks ukrainlast ajavad juttu:

„Oled kuulnud, et pekist võib tulla skleroos?”

„Ja mina mõtlesin, et kui hommikul süüa pekki, miks siis kogu päeva jooksul ei tule meelde, et süüa tahan?”

Ammustest aegadest visatakse nalja pereliikmete ja lähedaste üle.

„Mida teevad meie tüdrukud?”

„Õmblevad ja laulavad.”

„Ja ema?”

„Harutab ja nutab.”

„Kui naine paikab mu püksid ära, pole seda üldse näha.”

„Ja kui minu oma triigib särgi ära, pole seda samuti näha.”

Muidugi on traditsiooniline huumor suures osas saanud tänapäevase sisu. Ukrainas leiab aset rohkesti huumorifestivale. Näiteks „Nobeli auhinna laureaat” (Nobeli küla Rivne oblastis), „Glazovõi naeratused” (Kazanka alev Mökolajivi oblastis), „Andreja” (Tlumatši linn Ivano-Frankivski oblastis) ja muidugi „Jumorõna” (Odessa) – ukraina, juudi, kreeka, gagauusi ja vene satiirikute omapärane lõbus pidu.

Igal aastal toimuvad Ukrainas KVN-i (Lõbusate ja Leidlike Klubi) mängud, kus on esindatud lustlikud meeskonnad: Odessa härrad ja 95. Kvartal, Lvivi Nabla.

Keel ja tähestik

Ukraina keele tunnused hakkasid kujunema vana indoeuroopa keelkonnas (IV–III aastatuhandel eKr) ja jätkusid vanaslaavi keele idarühmas.

Teadlased on arvamusel, et ukraina keele iseseisev kujunemine algas I aastatuhande keskel, VI sajandil. Kiievi-Vene riigi ajal (IX–XIII sajandil) kasutasid ukrainlased, keda tol ajal kutsuti *rusõtši* või *rusõnõ*, mitut keelt. Suulises kõnes ehk rahva kõnekeeles tekkis ukraina keele tunnusjoonte arenedes eri rahvusgruppide ühiskeel koinee. Kirjutati vanavene kirjakeeles (vanaukraina kirjakeeles) ja kirikuslaavi keeles. Vanavene kirjakeelt kasutati riigidokumentides, kirjandusteostes ja mujal, välja arvatud vaimulikud tekstid. See keel sai pärast Kiievi-Vene riigi langemist (XIV sajandil) Leedu suurvästiriigi ametlikuks keeleks ja sel olid suured väljavaated panna alus ukraina kirjakeelele. Poola, ladina ja tšehhi arvukate laenude tõttu muutus vanavene kirjakeel aga kunstlikuks, kaugenes rahvakeelest ja kadus XVIII sajandi lõpus kasutuselt.

Uus ajastu ukraina keele arengus algas 1798. aastal, mil avaldati ukraina kirjaniku Ivan Kotljarevskõi poem „Aeneis” ja hiljem näidend „Na-

talka Poltavka”. Nendes teostes kasutas Kotljarevskõi Kiievi ja Poltava piirkonna elavat kõnekeelt. Niisiis läks Ivan Kotljarevskõi ajalukku ukraina kirjakeele uue perioodi algatajana. Elavat ukraina kõnekeelt hakkasid oma loomingus kasutama G. Kvitka-Osnovjanenko, P. Gulak-Artetovskõi, Kiievi, Harkivi, Galõtsõna piirkonna ukraina romantikud. Uue ukraina kirjakeele tekkes ja arengus sai aga otsustavaks Tarass Ševtšenko looming. Luuletaja keel muutus üldrahvalikuks, ühiseks kõigile Ukraina piirkondadele.

Samas säilis eri piirkondades siiski ka kohaliku kõne eripära. Tänapäevalgi võib Ukrainas reisisid ja ukrainlastega suheldes tunnetada, et Karpaatide või Prõkarpatija ja Kiievi, Volõni ning Taga-Karpaatia elanike keel on mõnevõrra erinev: Põhja-Ukrainas on levinud Volõni ja Polissja murded, idas – Slobožani, Kesk-Naddniprojanski, läänes – Hutsuuli, Bojkivski, Lemkivski, Taga-Karpaatia ja teised murded.

Ukraina kirjakeel on kujunenud Kesk-Naddniprojanski (Ukraina keskosas) murrete põhjal ja saanud mõjutusi Galõtsõna kirjakeelest.

Ukraina tähestik põhineb kirillitsal. Tänapäeva tähestikus on 33 tähte. Olgu siinkohal ka öeldud, et kõige rohkem kasutatakse ukraina keeles p- ja kõige vähem g-tähte.

Аа	Бб	Вв	Гг	Ґґ	Дд	Ее	Єє	Жж	Зз
<i>Аа</i>	<i>Бб</i>	<i>Вв</i>	<i>Гг</i>	<i>Ґґ</i>	<i>Дд</i>	<i>Ее</i>	<i>Єє</i>	<i>Жж</i>	<i>Зз</i>
(a)	(be)	(ve)	(he)	(ge)	(de)	(e)	(je)	(že)	(ze)
Ии	Іі	Її	Йй	Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп
<i>Ии</i>	<i>Іі</i>	<i>Її</i>	<i>Йй</i>	<i>Кк</i>	<i>Лл</i>	<i>Мм</i>	<i>Нн</i>	<i>Оо</i>	<i>Пп</i>
(õ)	(i)	(ji)	(jot)	(ka)	(el)	(em)	(en)	(o)	(pe)
Рр	Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч	Шш	Щщ
<i>Рр</i>	<i>Сс</i>	<i>Тт</i>	<i>Уу</i>	<i>Фф</i>	<i>Хх</i>	<i>Цц</i>	<i>Чч</i>	<i>Шш</i>	<i>Щщ</i>
(er)	(es)	(te)	(u)	(ef)	(ha)	(ce)	(tša)	(ša)	(štša)
				Юю	Яя	Ь			
				<i>Юю</i>	<i>Яя</i>	<i>Ь</i>			
				(ju)	(ja)	(')			

Tähestiku ja kirjaoskuse tekkimist uurides on teadlastel tulnud lahendada mõnedki mõistatused. Traditsiooniliselt arvatakse, et kiri on tekkinud kristluse vastuvõtmise ajal 988. aastal. Viimased uurimused on päevalgele toonud uusi fakte: selgus, et kiri eksisteeris Ukraina territooriumil juba enne meie ajaarvamist ja I aastatuhande lõpus eKr arenes hiina või egiptuse hieroglüüfikirjale sarnanev kiri. Samuti on teada, et muistsed ukrainlased kasutasid märke (*чepму i пизу (tšertõ ja rizõ)*), mida joonistati või graveeriti puidule ja teistele pindadele. Hiljem hakati kasutama kreeka ja ladina tähestikku. Just kreeka tähestikust kasvas järk-järgult välja kirillitsa.

Algul oli tähestikus 27 tähte, neist 23 olid kreeka ja 4 slaavi päritolu. XI sajandi tundmatu kirjutaja pani selle tähestiku kirja Kiievi Püha Sofia katedraali seintele. Hiljem lõi valgustaja Kirill originaalne olla püüdes glagoolitsa – kunstliku tähestiku kalligraafiliste tähtedega, mis meenutavad gruusia või armeenia tähti. Seda kasutati vaid lühikest aega, sest juba oli käibel lihtsam, kreeka päritolu tähestik. Kirilli õpilased lisasid sellele 11 uut tähte.

Vürsti Jaroslav Targa ajal (XI sajand) koosnes tähestik juba 43 tähest. Sajandite jooksul on aga mõned tähed käibelt kadunud ja teised jälle juurde tulnud. Tänapäevase kuju sai ukraina tähestik XX sajandi alguses.

Ukraina keel sarnaneb poola ja valgevene keelega. Ukraina ja valgevene keele sõnad erinevad üksteisest vaid 16% ning ukraina ja poola keele sõnad 30% ulatuses. Vene keelega näiteks on erinevus 38%.

Huvitav on teada, et mahukaim ukraina keele sõnaraamat sisaldab 170 000 sõna. Keel on rikas sellegi poolest, et ühel sõnal võib olla kümneid sünonüüme. Sõna „lüüa” mõtet näiteks võib väljendada 45-l erineval moel.

Kirjaviis on häälduspärane.

1997. aasta 9. novembrist tähistatakse igal aastal ukraina keele ja kirjanduse päeva. 2000. aastast antakse sel päeval avalöök Petro Jatsõki nimelisele ukraina keele tundjate rahvusvahelisele konkursile. Petro Jatsõk on kogu elu Kanadas elanud ukraina kirjanduse ja keele toetaja. Viimastel aastatel on konkursil osalenud 5 miljonit inimest enam kui 20 riigist.

Muide, 1930. aastatel tunnistati rahvusvahelisel konkursil Pariisis ukraina, itaalia ja prantsuse keel maailma meloodilisimateks keelteks.

Ukraina keelt kõneleb maailmas 45 miljonit inimest ja kõnelejate arvult on see 21. kohal.

Väike sõnastik

Доброго ранку! – tere hommikust
Доброго дня! Добридень! – tere päevast
Доброго вечора! Добровечір! – tere õhtust
Здрастуйте! Привіт! Вітаю! – tere
Здоров був! Здорові були! – tervist
Доброго здоров'я! – head tervist
Ласкаво просимо! – tere tulemast
До побачення! – nägemiseni
На все добре! Будьте здорові! – head aega
прошу – palun
перепрошую – vabandage
вибачте, будь ласка – vabandage palun
будь ласка – palun
дякую, дуже дякую, щиро дякую – tänan, suur tänu, siiralt tänan
спасибі – aitäh
дозвольте, будь ласка – lubage, palun
з Вашого дозволу – teie (lahkel) loal
будьте такі ласкаві – olge nii lahke / kena
Пане – härra
Пані – proua
Мамусю, матусю – emakene
Таточку – isakene
Дідусю – vanaisakene
Бабцю – vanaemakene
Сестричко – õekene
Братику – vennakene
Сонечкоя – päikene
Котику – kiisukene

KÕNEKÄÄNDE JA VANASÕNU

Puhas nagu pisar.
Vana nagu maailm.
Valge nagu lumi.
Pehme nagu udusuled.
Nagu hernestega vastu seinä.
Kõva nagu kivi.
Ei liha ega kala.

*Ei edasi ega tagasi.
Vahib nagu vasikas uut väravat.
Ole terve, nagu vesi ja rikas, nagu maa.
Mille poolest rikkad, selle üle õnnelikud.
Milline maja, selline ka aed; milline isa, selline ka poeg.*

Rahvarõivad

Iga ukrainlase garderoobist võib leida tikitud särgi või mõne teise vanavanematelt päritud traditsiooniliste rahvarõivaste hulka kuuluva eseme.

Vanadel fotodel äratub tähelepanu riietuse mitmekesisus: lõputul hulgal tikitud särkide lõikeid, rätikute ja *namitka*-de (pikad kitsad kangad, mida sidusid pähe abielunaised) sidumisviise; kaunistusi ja materjale; seelikute, mitmevärvilisest lõngast kootud vööde (*kraika*), kasukate, kodukootud või tikitud põlled (*zapaska*) rikkalikku ornamentikat. Kõik see on tulenenud looduslikest, ajaloolistest ja kultuurilistest tingimustest.

Ukrainas on neli looduslikult erinevat piirkonda: rabamets, metsastepp, stepp ja Karpaadid. Need jagunevad omakorda väiksemateks etnograafilisteks piirkondadeks, näiteks Volõn, Hutsuulimaa, Podillja. Igas paigas on oma kombed ja tavad, oma traditsioonilised rõivad. Näiteks Poltava metsastepi alade rõivastust iseloomustavad valge tikandiga valge särk ja uhke paeltega pärg. Volõni-Polissja riietust võib eristada isetehtud kangast õmmeldud seeliku, särgi ja rätiku punase ja valge värvigamma järgi. Karpaadide piirkonna hutsuuli naiste riietuseks peetakse *zapaska*-t, mis koosneb kahest kitsast kootud riidetükist, uhkest metallkaunistustega peakattest ja *postolõ*-dest ehk nahkkingadest. Hutsuulimaa meesterõivastuse juurde on kõigil aegadel kuulunud *bartka* – väike kirves. Mägisel ja metsarikkal alal on see aidanud omanikul läbida tihnikuid, end kaitsta või jahtida metsloomi.

Eripärast riietust kanti peaaegu igas külas. Podillja näiteks paistab silma omapärase Borštšivi tikandiga, mis on saanud nime rajoonikeskuse Borštšivi järgi. Kodukootud kanepikangale musta jämeda lõngaga tikkimiseks kasutatakse seal erilist tehnikat ja see loob omapärase reljeefse mustri.

Hutsuulimaal paistavad silma Kosmatši küla omanäolised tikandid. Neile on iseloomulik oranž koloriit, mis tekib kollast, oranži ja tumepunast värvi kombineerides, samuti lisatakse veidike rohelist ja musta.

Aegade jooksul on Ukrainas rahvarõivaid kantud sõltuvalt vanusest, perekonnaseisust, ühiskondlikust positsioonist, päevast (pidulik või argipäev). Mehelemineku eas tütarlapsed näiteks kandsid värvilisi rõivaid. Va-

nemate naiste rõivastele olid iseloomulikud vaoshoitumad toonid. Lesed kandsid elu lõpuni musta lõngaga tikitud särke. Pruu valmistas endale pulmadeks pika särgi, mis oli välja lõigatud ühest kangatükist.

Traditsioonilise riietuse igale elemendile omistati ka maagilist tähendust. Enne seda, kui lapsel pandi esimest korda selga särgike, puhuti sellesse õhku ehk sümboolselt hinge. Usuti, et kui siduda lahti *kraika* (kodukootud vöö), võib see kergendada sünnitust. Kaelakee pidi looma kaitsebarjääri välismaailma ja inimkeha vahele. Kasukas ennustas noorele perele jõukust ja laste sünni, niisiis kaetigi noorte abieluvoodi pahupidi pööratud kasukaga.

Oluline osa oli tikandi ornamendil. See võis olla geomeetriline, taimvõi loomornament. Vanimaks peetakse geomeetrilist: kolmnurgad, rombid, ringid, ristikesed. Naiste pulmariietel kasutati sageli rombi: iidsete uskumuste kohaselt sümboliseeris see viljakust. Uue pere märk elupuu oli pulmarätikute enimtuntud motiiv. Lilled puu peal sümboliseerisid inimese elu, pungad kujutasid tulevasi põlvi. Puul tõusis alati esile ülemine lill. See sümboliseeris elu tuld, mis ei kustu kunagi. Tuld kaitsesid kaks teineteise poole pöördunud lindu, niimoodi kujutati armunud noori.

Nüüdisajal on märgata ukrainlaste üha kasvavat huvi rahvarõivaste vastu. Noortemoodi on tulnud vanaaegsed tikitud särgid, arhailise mustri-ga ehted, mitmevärvilised õlalkantavad hutsuuli käekotid *taistra*'d.

Viimastel aastatel on välja antud palju rahvarõivaalbumeid, mis sisaldavad ka tikandeid, traditsioonilisi peakatteid ja naiste ehteid. Korraldatakse etnilisi festivale ja pidusid, kus traditsiooniline riietus on kohustuslik.

Pokuttja
rahvarõivad

Polissja
rahvarõivad

Kesk-Ukraina
rahvarõivad

Bukovõna
rahvarõivad

Nimed

Ukrainlastega tutvudes võib kõige sagedamini kuulda: „Minu nimi on Andri. Mina olen Ivan. Irõna. Natalja. Oksana. Olja.” Praegu peetakse neid ukraina nimedeks, ajalooliselt on aga heebrea, kreeka või ladina päritolu ja tulnud Ukrainasse koos kristlusega. Natalja näiteks tuleneb kreeka sõnast *natalis* ('sündinud jõulude ajal'). Paljud väga populaarsed nimed on skandinaavia päritolu.

Samas esineb rohkesti nimesid, mis on moodustatud enne ristiusu vastuvõtmist kasutusel olnud ukraina sõnadest. Mehenimi Ljubomõr ja naisenimi Ljubomõra näiteks tuleb sõnadest *ljubõtõ mõr* ('armastada maailma'). Tarka heade mõtetega (*dobre mõslõtõ*) inimest võidi hakata kutsuma Dobromõsliks. Kui arvati, et lapsest võiks kasvada võimukas inimene või selline, kes saab kõik, mida ihaldab, pandi talle nimeks Vladõslav või Vsevolod. Kusjuures tavaliselt kohandati niisugused nimed nii mehe- kui ka naisenimeks. Rostõslav – Rostõslava, Jaroslav – Jaroslava, Izjaslav – Izjaslava. Neil ammustel aegadel väljendasid vanemad ja sugulased lapsele nime andes niisiis oma soove ja unistusi: nad uskusid, et nimi toob ühes ka mõne kindla iseloomujoone: armastuse maailma, headuse, jõu, kuulsuse, võimu, perekonna, ilu vastu. Täna selgi päeval on ukrainlaste seas sellest vallast populaarsed nimed näiteks Bogdan – Bogdana, Volodõmõr – Volodõmõra, Mõhhailo – Mõhhailõna.

Haridus

Esimesed koolid loodi Ukrainas XI sajandil. Vürst Volodõmõr Suure eestvõtmisel said aadlike lapsed seal raamatutarkust õppida. Vürst Jaroslav Tark määras aga eritasu preestritele, kes õpetasid inimestele lugemist ja kirjutamist.

Ammustest aegadest on hinnatud võõrkeeleeoskust: siis oli levinud kreeka ja hiljem ladina keel. Kiievi-Mogõla akadeemias näiteks kuulusid XVII sajandil kohustuslike ainete hulka vanaslaavi, kreeka, poola, saksa, prantsuse, heebrea ja ukraina keel.

Enamik kõrgkooli olid vanasti vaimulikud, paljud neist andsid teoloogilist haridust. Üliõpilasteks olid vaid noormehed ja õppeaeg oli pikk – mõnes kohas kuni 12 aastat. Muu hulgas õpiti ülikoolis näiteks ka noodilaulu

või küla- ja kodumajandust. Eri ühiskonnakihtidest üliõpilaste hindamise aluseks olid korralikud teadmised – seda nii kodumaal kui ka maailma ülikoolides. Renessansiajastu tuntuim ukraina teadlane oli Juri Kotermak-Drogobõts – lihtsa soolakeetja poeg Drogobõtsi provintsilinnast, kes sai hariduse Krakówis, oli filosoof, astronoom, astroloog ja meditsiinidoktor, hiljem Bologna ülikooli rektor.

Hariduses valitses demokraatia: kasakate ajastul näiteks töötasid paljudes külades koolid, kus võisid õppida nii poisid kui ka tüdrukud lihtsatest külalaperedest.

Tänapäeva Ukrainas peetakse haridust ülimalt oluliseks. Vastavalt põhi-seadusele on haridus riigikeelne. 75% õpilaste õppekeel on ukraina keel. Piirkondades, kus elavad koos mitmest rahvusest inimesed, on koolid kas vasta-va õppekeelega (poola, ungari, vene jt) või õpitakse rahvuskeelt eraldi ainena.

Kooliteed alustavad lapsed 6- või 7-aastaselt: väikestes külades tavaliselt algkoolis (1.–4. klass), suuremates kohtades mittetäielikus keskkoolis (1.–9. klass) või üldhariduslikus keskkoolis (1.–11. klass).

Pärast kooli võib omandada erialast haridust enam kui 1000-s selleks mõeldud õppeasutuses või õppida kõrgkoolis. 2011. aastal näiteks andsid kõrgharidust 854 kõrgkooli.

Vanim kõrgkool, Ostrogi akadeemia asutati 1576. aastal vennaskonna kirikukooli baasil. Samadel alustel avati 1632. aastal Kiievi-Mogõla akadeemia. 1661. aastal alustas tööd Lvivi Jesuiitide kolledži baasil loodud Lvivi ülikool. Praegu on see tuntud kui Lvivi Ivan Franko nimeline Riiklik Ülikool.

Huvi pakub asjaolu, et ajal, mil Lääne-Ukraina kuulus Austria-Ungari impeeriumi koosseisu, loodi Lvivis 1873. aastal teadusakadeemia (Ševtšenko-nimeline Teaduslik Selts). 1920. aastal Poola võimu ajal asutati aga Ukraina põrandaalune salaülikool, mis tegutses 1925. aastani.

Niisiis on hariduselu traditsioonid sajandite jooksul täienenud ja andnud tugeva aluse tänasekski päevaks. Lvivi polütehniline ülikool näiteks püsib kõrgkoolide rahvusreitingus kõrgeimal kohal. See on vanimaid akadeemilisi tehnikakoole Euroopas ja esimene Ukrainas. Tehnikaakadeemia avas ukseid 4. novembril 1844. aastal, praeguse Lvivi polütehnilise ülikooli audoktorid on Maria Skłodowska-Curie, Roman Ingarden, Tadeusz Fiedler. Ülikooli lõpetajate seas on tuntud teadlasi, poliitikuid, riigi- ja ühiskonnategelasi.

Kuulus matemaatik Stepan Banahh näiteks on üks funktsionaalse analüüsi loojaid, Stanislav Freeze aga üldise elektrotehnika üldpõhimõtete väljatöötajaid.

Tuntud on ka 1804. aasta novembris loodud Harkivi Karazini-nimeline

Riiklik Ülikool – vanimaid ülikoole Ida-Euroopas. Harkivi ülikooliga on seotud tuntud teadlased ja valgustajad: P. Gulak-Artemovskõi, M. Kostomarov, M. Beketov, D. Bagali, M. Ostrogradskõi, O. Potebnja, O. Pogorjelov. Ülikoolil on olnud oluline osa ukraina vaimu- ja kultuurielu kujundamisel. See on ka ainuke ülikool Ukrainas, kus on õppinud ja töötanud koguni kolm Nobeli auhinna laureaati: bioloog I. Metšnikov, majandusteadlane S. Kuznets, füüsik L. Landau. Ülikooli auliikmeteks ja -doktoriteks on eri aegadel saanud tuntud teadlased ja kunstnikud paljudest riikidest: J. Goethe ja A. Humboldti, Ivan Franko ja Lev Tolstoi, P. Semenov-Tjan-Šanski. Ülikooli audoktorite seas on ka Ukraina esimene president M. Gruševskõi.

Praegu tegutseb Ukrainas 104 riiklikku ülikooli.

Lvivi polütehniline ülikool.

Tarass Sevtšenko nimeline riiklik ülikool

Teadus

Ukraina teadusest pärineb rohkesti ideid ja avastusi. Kahjuks ei saanud teadus aga oma riigi puudumise tõttu pikka aega täisväärtuslikult areneda. Niisiis ongi ukraina teadlaste saavutused sageli pandud teiste arvele ja paljud leiutised jäänud õigel ajal patenteerimata. Näiteks on ukrainlased uhked, et röntgenikiired avastas tegelikult nende teadlane Ivan Puljui, kuna just tema konstrueeris 1881. aastal (14 aastat enne Wilhelm Röntgenit) seadme, mis sai röntgeniaparaadi prototüübiks. 1941. aastal töötas ukraina füüsik Vadim Laškarjov välja transistori tööpõhimõtted, kuid samasuguse leiutise eest said 1956. aastal Nobeli auhinna USA teadlased John Bardeen, Walter Brattain ja William Shockley.

Suurimaid ukraina leiutajaid oli Mõkola Benardos (1842–1905), kes on eelkõige tuntud elektrilise kaarkeevituse loojana. Tema leiutiste hulka kuu-

luvad ka paljud igapäevaelust tuttavad asjad – hambaplomm, konservikarp, segisti, jäätisemasin, aurupott.

Märkimist väärib ukraina meditsiiniteadus. 1908. aastal sai Illja Metšnikov Nobeli füsioloogia- ja meditsiiniauhinna. Maailmakuulsad on arstid Ivan Gorbatševskõi, Stepan Hotovõtškõi, Mõhhailo Borõskevõtš, Illja Bujalskõi, Volodõmõr Filatov, Mõkola Amosov.

Ukrainlased on silma paistnud teisteski teadusvaldkondades. Kiievist pärit Igor Sikorskõi näiteks konstrueeris esimesed helikopterid ja korraldas nende seeriatootmise. Esimesed Maa tehiskaaslased töötas välja lennuki- ja raketikonstruktor Sergi Koroljov. Oleksandr Leipunskõi andis oma uuringutega tõuke tuumaenergia arendamisele, Georgi Kistjakivskõi on üks tuumapommi loojaid.

Ukraina filosoof ja loodusteadlane Volodõmõr Vernadskõi töötas välja noosfääri teooria. 1950. aastal loodi Ukrainas Euroopa esimene arvuti. Samuti väärib märkimist, et üks maailmakuulsa firma Apple asutajatest, Steve Wozniak on ukraina päritolu.

Praegugi on teadlaste töö igati edukas ja selle tulemusi rakendatakse näiteks raketiteaduses ja kosmoseuuringutes. Just konstruktoribüroo „Pivdenne” teadlased ja Lõuna masinaehitustehase spetsialistid töötasid välja ujuva kosmodroomi idee SeaLaunch rakettidele.

Kultuur

Ukraina kultuur tekkis ja arenes lääne, ida ja lõuna iidsete tsivilisatsioonide ristumiskohal. Autohtoonsed ukrainlased pärisid eelkäijate, sealhulgas sküütide, andide, trõpillaste saavutused ja kujundasid need omanäoliseks vaimseks pärandiks. Säilinud muistsete mälestiste seas on sküütide kurgaanid, kindlustused, iidset linnad, kõrgelt arenenud Trõpillja, Tšernjakhivi, Zarubõntsi (nimetused on tulnud Kiievi piirkonna samanimeliste külade järgi) kultuuri näited.

Trõpillja kultuurist pärinevad eelkõige külamajade ja ehitiste kaunistamine Päikese sümbolitega (tähistamaks valgust, heldust, täiuslikkust, surematust taevakehade ning taimede ja loomade kujul), keraamika kõrge tase, rahvustikandi dekoratiivsed motiivid. Trõpillja kultuur kuulub maailma kultuurivarasse ning on inimkonna esimeste tsivilisatsioonide näide. Selle ajastu kurgaanid on Egiptuse püramiidide kaasaegsed. Lõuna-Ukrainas on säilinud andide kõrgkultuuri mälestised (V sajand eKr). Aasia rahvaste kultuuri järgi võib täheldada iidset skulptuuris (umbes IV sajand), millele arheoloogid andsid nimeks *Kamjani babõ* ('kivist eided').

Ukraina mõistatuslikeimad geoloogilised mälestised on näiteks *Kamjana mogõla* (Lõuna-Ukraina, Zaporizžja oblast), *Tovsta mogõla* (Dnipropetrovski oblast), Mizõni asula (Tšernivtsi oblast). Neis paigus on arheoloogid leidnud rohkesti iidse kultuuri näiteid, sealhulgas kaljujooniseid *Kamjana mogõla*'s. Teadlaste arvates on need vanemad kui sumeri ja Mesopotaamia kiri. Sküütide kuninga rinnaehte (IV sajand eKr) auks kirjutas nüüdishelilooja Oleksandr Jakovtšuk oratooriumi ehte avastaja arheoloog Borõss Mozolevski sõnadele. Unikaalne kiviaja orkester, mis koosneb luust valmistatud 16 muusikainstrumentidest (lõök-, puhk-, mürapillid) on kantud UNESCO kultuuripärandi nimekirja.

1502. aastal ehitati naelu kasutamata Püha Vaimu kirik.

Viljakaks kujunesid Kiievi-Vene riigi (IX–XIII sajand), Galõtši-Volõni vürstiriigi (XI–XIV sajand) ja Kasakate riigi (XVII–XVIII sajand) ajastu – ukraina rahvusliku renessansi aeg. Kiievi-Vene riik jättis tulevastele põlvvedele päranduseks suurepärase monumentaalkunsti (mosaiigid, freskod, skulptuurid, arhitektuurikaunistused). Väärtuslikud on tollased ikoonikunsti ja raamatu-miniatuuri näited. Kõnealune riik oli teerajajaks ka seadusloomes, tavaõigus *Ruska Pravda* sai Kasakate riigi seaduste aluseks. Renessansikultuur levis Lääne-Ukrainas.

Omapärane nähtus on ukraina barokk. See tekkis XVII–XVIII sajandil ja oli kahe sajandi kestel iseloomulikeim rahvusstiili väljendus kunstis, muusikas, kirjanduses. Arhitektuuris tuntakse seda kasakate barokina. Sellesse aega kuuluvad rahvakunstnike ikoonid, maal „Kozak Mamai”, samuti mitmehääline ukraina rahvaviisidel põhinev kirikulaul. Omaette väärtus on kobsaaride, banduristide ja väntlüürameeste looming.

Huvitav kunstinähtus oli hutsuuli setsessioon – arhitektuuristiil, mis arenes XIX sajandi lõpus–XX sajandi alguses eelkõige Lvivis ja koondas endasse Karpaatide piirkonna (lääne regiooni) rahvuslikke jooni. Arhitektuuris esindasid seda stiili Ivan Levõnskõi ja Oleksandr Lušpõnskõi, maalikunstis Modest Sosenko, Oleksa Novakivskõi, Olena Kultšõtska, Mõhhailo Žuk, vennad Krõtševskid.

Nõukogude periood tõi ukraina kultuuri nn mahalastud renessansi ja disidentliku liikumise *šistdesjatnõkõ* (kuuekümnendate põlvkond). Kultuur arenes ukraina diasporaas Euroopas, USA-s ja Austraalias.

KIRJANDUS

Ukraina kirjanduspärandist moodustab suure osa rahvaluule, eriline koht kuulub kangelaseeposele. Tuntuim näide on „Lugu Igori sõjaretkest”. Kiievi-Vene riigis arenes jõudsalt kirikukirjandus („Evangeelium“, „Pühakute elulood“, „Psalterid“). Ilmaliku kirjanduse tähelepanuväärsed teosed on metropoliit Ilarioni „Jutlus seadusest ja õndsusest”, samuti vürst Volodõmõr Monomahhi „Õpetused lastele”. Kloostrid muutusid kroonikakirjutamise keskusteks, koostama hakati kirjandusteaduslikke entsüklopeediaid. Esimese kroonika, „Jutustus möödunud aegadest” autorit kroonik Nestorit on ajaloolased nimetanud ukraina Herodotoseks. XII sajandil pandi kirja „Kiievi-Petšerski Pateerik” – jutustuste kogu Kiievi-Petšerska Lavra munkadest.

Kiievi-Vene riigi esimeses teadaolevas raamatukogus (mainitud 1037. aastal) oli vürst Jaroslav Targa valitsemisajal koguni 1000 tõlke- ja originaalkirjanduse eksemplari: õigus-, ajaloo- ja ilukirjandust.

Trükis ilmusid esimesed ukrainakeelsed raamatud XV sajandil ja need valmisid Szwajpolt Fioli trükikojas Krakówis. Raamatute trükkimine hoogustus XVI sajandi esimesel poolel, tuntud trükkalid olid Szwajpolt Fiolile lisaks Stepan Dropan ja Ivan Fedorov (Fedorovõtš). Viimane käe all ilmusid Lvivis raamatud „Apostol” ja 1574. aastal „Bukvar” („Aabits”).

„Peresopnõtsi evangeelium”.

Selle aja väärtuslikud religioossed väljaanded on „Peresopnõtsi evangeelium” (1561), mille peal kätt hoides annavad tänapäeval ametivande Ukraina presidendid, ja Ostrogi piibel (1581).

XVI sajandi lõppu–XVII sajandi algust iseloomustab kiriklik-teoloogilise poleemilise kirjanduse levimine. Tuntuimad polemiseerijad olid Ivan Võšenskõi, Meleti Smotrõtskõi, Zahhari Kopõstetskõi.

XVII–XVIII sajandi kirjanduses domineeris barokkstiil. Silmapaistvaim esindaja oli ukraina filosoofilise mõtte asutajaid Grõgori Savõtš Skovoroda (1722–1794) – filosoof, luuletaja, õpetaja; ukraina Sokrates, kes peale väärtusliku kirjanduse on loonud ka inimese õnnefilosoofia.

Uus ajastu algas kirjanduses Ivan Kotljarevskõi poemiga „Aeneis” (XVIII sajandi lõpp).

Ukraina ja maailmakirjanduse klassikute hulka kuuluvad Tarass Ševtšenko (1814–1861), Ivan Franko (1856–1916), Lesja Ukrajinka (1871–1913), Mõhhailo Kotsjubõnskõi (1864–1913), Vassõl Stefanõk (1871–1936). Tarass Ševtšenko luulekogu „Kobsaar”, mis ilmus 1840. aastal ja on tõlgitud rohkem kui sajasse keelde, kujutab endast omapärast ukraina kirjanduse manifesti. Mõkola Gogol (1809–1852), Eestis tuntud kui Nikolai Gogol, kuulub nii vene kui ka ukraina kirjandusele. Ta kirjutas küll vene keeles, kuid sündis Ukrainas ja paljud tema teosed käsitlevad just ukraina temaatikat: eelkõige „Tarass Bulba”, „Sorotšõntski laat”, „Õhtud külas Dikanka lähedal”.

Tarass Ševtšenko

Lesja Ukrajinka

Ivan Franko

Kirjanik ja luuletaja Ivan Franko (1856–1916) oli ka hinnatud teadlane, filosoof, tõlkija (oskas 14 keelt), sotsioloog, poliitika- ja ühiskonnategelane. Tema loomepärand on muljetavaldav nii mahukuse (100 köidet) kui ka mõttesügavuse poolest. Tuntuimad kirjandusteosed on poeem „Mooses”, jutustus „Borõslav naerab”, draama „Varastatud õnn”. 1916. aastal esitati Ivan Franko Nobeli auhinna nominendiks, kuid kahjuks suri ta samal aastal.

XX sajandi esimese poole kirjandusse jättis kindla jälje nn mahalastud renessanss: 1920.–1930. aastate kirjanike ja kunstnike põlvkond. Selle esindajate parimad teosed (luule, proosa, esseed) on kogutud antoloogiasse „Mahalastud renessanss”. Kõnealuse kümne aasta jooksul suutis ukraina kultuur teha tasa 300-aastase mahajäämuse ja ületada teiste kultuuride, sealhulgas vene kultuuri mõju. 1925. aasta oktoobris oli Ukrainas 5000 kirjanikku.

Paraku sai sellele põlvkonnale saatuslikuks stalinistlik režiim. Ukraina intelligentsi hävitamine algas 1933. aasta mais ja kulminatsiooniks kujunes 3. november 1937, mil oktoobrirevolutsiooni 20. aastapäeva „auks“ lasti Solovetsi laagris maha enam kui sada ukraina intelligentsi esindajat, teiste seas lavastaja Less Kurbas, kirjanikud Mõkola Kuliš, Marko Voronõi, Oleksa Slisarenko.

Sotsialistliku realismi ajastu nimekamad autorid olid prosaistid Oless Gontšar, Mõhhailo Stelmahh, Pavlo Zagrebelnõi, luuletajad Maksõm Rõlskõi, Pavlo Tõtšõna, Andri Malõško. Andri Malõško sõnadele kirjutatud laul „Minu kallis ema” on saanud UNESCO tunnustuse kui kauneim emale pühendatud laul.

1960. aastatel levis sarnaselt teiste Nõukogude vabariikidega ka Ukrainas dissidentlik liikumine – nn *šistdesjatrõkõ* (kuuekümnendate põlvkond), mille liikmed võitlesid rõhumise ja inimõiguste rikkumise vastu. Selle liikumisega on seotud tuntud luuletajad Lina Kostenko, Vassõl Sõmonenko, Mõkola Vingranovskõi, Vassõl Goloborodko, Igor Kalõnets. Luuletaja ja *šistdesjatrõk* Vassõl Stuss esitati 1986. aastal Nobeli auhinna nominendiks, kuid paraku suri ta vanglas.

Kirjanduselus on oluline osa ukraina diasporaa kirjanikel. Neist hinnatumad on Ulass Samtšuk (triloogia „Volõn” ja „Ost”, jutustus „Marija”), luuletajad Jevgen Malanjuk ja Olena Teliga, Ivan Bagrjanõi (romaan „Ketsemani aed”), Vassõl Barka (romaan „Kollane vürst” Ukraina näljahädast aastail 1932–1933), luuletajad Vira Vovk ja Juri Tarnavskõi.

Nüüdiskirjanikest on tuntumad Lina Kostenko („Marusja Tšurai”, „Beres-

tetško”, „Herakleitose jõgi”), Valeri Ševtšuk („Pihtimus”, „Maja mäe peal”), Oksana Zabužko („Mahajäetud saladuste muuseum”), Juri Andruhhovõtš („Rekreatsioonid“, „Moskoviaad“, „Perverssus“), Vassõl Škljar („Must ronk”), Marija Matios („Magus Darusja”, „Rahvus”).

Lastele meeldivad väga kunstnik-illustraator Kost Lavro kujundatud raamatud. Väärtuslikud on fotogalerii Svitlo i tin fotoalbumid, mis tutvustavad Ukraina huvitavamaid ajaloolisi paiku, kultuurimälestisi ja tuntud isiksusi.

Oluline koht on Ukraina kirjanduselusel mainekal Lvivi rahvusvahelisel raamatumessil, loovuse ja fantaasiaga jääb silma festival „Azbukove Korolivstvo Magiv i Jangoliv” („Võlurite ja inglite aabitsakuningriik”).

Periodikaväljaannetest on eriti populaarne kirjanduslik-kunstiline ajakiri Vsesvit, mis avaldab maailmas tuntud kirjanike teoste tõlkeid. Neid on vahendatud umbes sajast keelest, eesti keelest sealhulgas.

KUNST

X sajandil sai Ukrainas alguse ikoonimaalimine ja see kunstiilik areneb edasi tänaselgi päeval. Keskajal maalisid ikoone rahva seast võrsunud meistrid, hiljem sai sellest loomulikku rada pidi professionaalsete kunstnike pärusmaa. Kõige ulatuslikumalt on ukraina ikoonikunst esindatud Lvivi Andri Šeptõtski nimelise rahvusmuuseumi kogudes.

Kiievi-Vene riigi kultuuri iseloomustavad ülihästi monumentaalkunsti mälestised: arhitektuuriobjektid, monumentaal- ja tahvelmaalid. Praeguseni on säilinud Püha Sofija katedraali mosaiigid ja freskod, mis katavad üleni katedraali seinu. Tähelepanu väärib Marija-Oranta mosaiik, mis sarnaneb paganliku Suure Jumalanna kujuga. XI–XII sajandist on järgmistele põlvedele vaadata jäänud ikoon „Borõss ja Glib”. Selle autor munk Alimpi pidas kloostri oma kooli, temalt pärinevad ka Jumalaema Uinumise (Uspenska) katedraali mosaiigid Kiievi-Petšerska Lavras. Ikooni aluseks on „Legend Borõssist ja Glibist”.

XVII sajandi lõpu–XVIII sajandi alguse renessansi- ja barokiajastust on säilinud

Jumalaema kiriku ikonostaas (Kutõ küla).

lov Kondzelevõtši ja Ivan Rutkovõtši ikoonimaalid, sealhulgas Bogorodtšanõ Skõt Manjavskõi kloostri ja Žovkva Kristuse Sündimise kiriku (Lvivi oblast) ikonostaas.

XVII–XVIII sajandil levis portreemaal. XVIII sajandi kuulsaimad ilmalikud portreemaalijad olid Dmõtro Levõtškõi ja Volodõmõr Borovõkovskõi. Borovõkovskõi portreeteris enamikku oma aja isiksusi. Prantsuse filosoofi Denis Diderot` portree näiteks on praegugi väljas Genfi muuseumis. Muide, Diderot pidas just Borovõkovskõi portreed õnnestunuimaks temast tehtud kunsteitoseks.

XVII–XVIII sajandil kuulus rahvusliku kunsti arengus oluline osa Kiievi-Petšerska Lavra kunstikoolile ja Kiievi-Mogõla akadeemiale. XIX sajandi Ukrainat nimetati uueks Itaaliaks, sinna tulid hea meelega ka teiste riikide kunstnikud. Ukraina luuletaja ja filosoof Tarass Ševtšenko (1814–1861) oli elukutselt samuti kunstnik (õppis Peterburi kunstide akadeemias vene kunstniku Karl Brüllovi juures) ja töötas mitmes maalikunsti valdkonnas, tuntuks sai ta aga eelkõige portreemaalijana. Graafikasarja „Maaliline Ukraina” eest sai Ševtšenko 1860. aastal Peterburi teaduste akadeemia akadeemikuks ja meisterlike ofortide tõttu nimetati teda ukraina Rembrandtiks.

Maailmakuulsate graafikute hulka kuuluvat Georgi Narbutit (1886–1920) peeti parimaks raamatugraafikuks tollases Vene impeeriumis. 1918. aastal sai temast Ukraina kunstiakadeemia rektor. Tema stiil ühendas tollase kunsti ukraina (kasaka) baroki elementidega. Selles stiilis on Narbut loonud rohkesti meisterlikke rakendusgraafika teoseid, ta on paljude postmarkide ja rahatähtede autor. Mis aga olulisim – tema kavandi põhjal on valminud Ukraina Rahvavabariigi (1917–1921) vapp.

Ukraina uue maalikunsti loojateks kujunesid XX sajandil Sergi Vassõl-kivskõi, Opanass Slastion, Porfõri Martõnovõtš. Selle sajandi kunsti mõju-tasid oluliselt Oleksandr Muraško, Mõhhailo Boitšuki ja Oleksa Novakivski kunstikoolid. Avangardi meistrite loomingust kuuluvad maailmakunsti va-ramusse Oleksandr Arhõpenko, Oleksandr Bogomazovi, Kazõmõr Male-võtši, Davõd Burljuki tööd.

Omanäoline on primitivistide Ganna Sobatško-Šostaki, Katerõna Bilokuri, Marija Prõimatšenko, Nõkõfor Drovnjaki looming. Marija Prõimatšenko piltidega näiteks on

illustreeritud Jaapani kooliõpikuid. Katerõna Bilokur on tuntud ka ande-ka kirjanikuna, teda võrreldakse koguni inglise kirjaniku Jane Austeniga.

Skulptuuri alal oli juba barokiajal edukas Ivan Pinzel, kelle teosed said

tuntuks ka Euroopas. Tema skulptuure, milledest tuntuim on „Kristuse ristilöömine”, eksponeeritakse Lvivi puuskulptuurimuuseumis. Modernskulptuuri muuseumis säilitatakse aga Mõhhailo Dzõndra 800 teost. Dzõndra elas ja töötas USA-s, oma tööd kinkis ta aga Ukrainale.

Rahvusvahelise tunnustuse tõi ukraina skulptuurile oma avangardistlike ideedega Oleksandr Arhõpenko. Grõgori Kruki skulptuurid on leidnud koha maailma paljudes riiklikes muuseumides ja erakogudes.

MUUSIKA

Muusika lätted ulatuvad kristluse-eelsesesse aega. Tollased tavandilaulud olid seotud pühade (talve ärasaatmine, kevade saabumine, viljalõikuse lõpetamine) ja oluliste sündmustega inimese elus (abieliu, sünn, matused).

Ristiusu vastuvõtmisega (X sajand) hakkasid arenema kirikumuusika ja -laul. XVI sajandil asendus vanakiievi ühehäälnine laul järk-järgult mitmehäälselga. Rahvalaulu õitseage langes XV–XVII sajandisse. Tekkis kobsaari kunst – pimedad rändlaulikud esitasid kobsa ja banduura saatel ajalootemaalisi laule (duumasid). Keelpillid kobsa ja banduura kujunesid aga rahvuskultuuri sümboliks, lauljaid hakati nimetama kobsaariideks.

Kuldseks ajastuks peetakse XVIII sajandit. Heliloojad Dmõtro Bortnjanskõi, Artem Vedel, Maksõm Berezovskõi rikastasid siis oluliselt vaimulikku muusikat. Bologna muusikaakadeemia seinal näiteks on Mozarti mälestustahvli kõrval mälestustahvel ka Maksõm Berezovskile.

Esimese ukraina ooperi „Zaporožets za Dunajem” kirjutas 1862. aastal helilooja Semen Gulak-Artemovskõi (1813–1873). Tsaari-Venemaa tseensuur keelas aga lavastuse 22-ks aastaks ära ja esimest korda nägid vaatajad seda 1884. aastal. Rahvustraditsioone jätkas helilooja, dirigent, pianist ja folklorist Mõkola Lõssenko (1842–1912), keda peetakse ukraina klassikalise muusika rajajaks. Tema ooperid „Natalka Poltavka” ja „Tarass Bulba” on ajaproovile vastu pidanud ja kuuluvad siiani ukraina ooperiteatrite mängukavasse. Mõkola Lõssenko kirjutas ka kaks lasteooperit: „Koza-Dereza” ja „Pan Kotskõi”. Ta on teinud muusikaseadeid paljude klassikute – Lesja Ukrajinka, Tarass Ševtšenko, Ivan Franko ja teiste luuletustele.

Maailmas sai tuntuks ka helilooja Mõkola Leontovõtš (1877–1921): tema laulu „Štšedrõk” kooriseade kuulub kindlalt jõulupühade juurde.

Muusika arengus on oluline osa XX sajandi esimese poole sümfoonilise muusika klassikul helilooja Borõss Ljatošõnskõi. Levko Revutskõi on loonud sümfoonilaid rahvalaulude teemadel ning toimetanud Mõkola Lõssenko

ko kõigi teoste väljaandmist. Kõrõlo Stetsenko muusikal põhinevat „Püha Johannes Kuldsuu liturgiat” esitatakse Ukrainas ka tänasel päeval. Hinnatud on helilooja ja dirigent Oleksandr Košõts (1875–1944), kes tutvustas ukraina muusikat laias maailmas: tema juhtimisel andis Ukraina Riiklik Kapell kontserte nii Euroopas kui ka USA-s. Praegused tuntumad heliloojad ja riikliku Tarass Ševtšenko nimelise preemia laureaadid on Mõroslav Skorõk, Jevgen Stankovõtš, Lesja Dõtško, Levko Kolodub, Viktor Kaminskõi. Maailma ooperikunsti ajalukku kuuluvad ukraina lauljad Solomija Krušel'nõtska, Ira Malanjuk (parimaid Wagneri-esitajaid), Modest Mentsõnskõi (Rootsi kõrgeima muusikaautasu omanik), suurepärased tenorid Ivan Kozlovskõi ja Anatoli Solovjanenko. Solomija Krušel'nõtskat on peetud ületamatuks Cio-Cio-Saniks, maailma kuulsamates ooperiteatrites on ta laulnud koos Enrico Caruso ja Fjodor Šaljapiniga. Eriline koht ukraina muusikakultuuris kuulub laulja Borõss Gmõrjale. Tänapäeva tuntud lauljad on Viktorija Lukjanets, Anatoli Kotšerga, Volodõmõr Grõško.

Ukraina on kuulus oma dirigentide koolkonna ja andekate dirigentide poolest: olgu näiteks Mõkola Kolessa ja möödunud sajandi täht Stepan Turtšak. Naisdirigentidest paistab silma Oksana Lõniv.

Ukraina praeguseks visiitkaardiks on Grõgori Virjovka nimeline Riiklik Akadeemiline Rahvakoor, Riiklik Banduristide Kapell ja Ukraina Riiklik Rahvapillide Orkester. Rahvusvaheliselt on tunnustatud Levko Revutskõi nimelise Riikliku Meeskooori ja Kammerkooori Kiiev vokaalset meisterlikkust.

Ukrainlased on edukad ka popmuusikas. 1970.–1980. aastatel olid Nõukogude Liidus tuntud ansamblid Tšervona ruta (juht helilooja Volodõmõr Ivasjuk), Vatra (juht helilooja Igor Bilozir), Trio Marenõtši (juht helilooja ja arranžeerija Valeri Marenõtš). Nende ansamblite laulud on populaarsed tänaseni. Eelkäijate head taset hoiavad praegused ansamblid, näiteks Vopli Vidopljasova (juht helilooja ja laulja Oleg Skrõpka), Okean Elzõ (juht helilooja ja solist Svjatoslav Vakartšuk), Platš Jeremiji (juht Tarass Tšubai), Pikkardijska tertsiija (juht Volodõmõr Jakõmets), folkbänd Veseli muzõkõ, Bumboks, Haydamaky.

Rahvusvaheliselt on lauluga „Wild Dances” („Dõki tantsi”) tuntuks saanud Eurovisiooni lauluvõistluse võitnud Ruslana Lõžõtško. Rokkmuusikas on nähtuseks omaette ansambel Vopli Vidopljasova, mis ühendab ukraina folki ja huumorit ning punk-rokki.

Populaarsust on kogunud ukraina rokk-folkmuusika festivalid, neist tuntuim on „Mazepa-fest” oma muutumatute esinejatega (ansambel Horeja kozatska ja XVI–XVIII sajandi barokkmuusika esitaja Tarass Kompanitšenko), rahvusvaheline etnokultuuri festival „Trõpilske kolo”, festivalid „Tšervona ruta”, „Gogol-fest”, „Fort misija”, „Krajina mrij”.

TANTS

Tantsukunst põhineb vanadel erinevate pidustuste juurde kuulunud rituaalsetel mängudel. Selle traditsioone jätkavad ja arendavad paljud kutselised ja taidluskollektiivid. Ukraina rahvatantsude parimaks esitajaks peetakse rahvusvaheliselt tuntud Pavlo Virskõi nimelist Ukraina Riiklikku Akadeemilist Tantsuansamblit.

Ukrainas on sündinud maailma balletikunsti suurkujud Vatslav Nižõnskõi ja Serge Lifar. Praeguse rahvusvahelise tunnustuse osaliseks on saanud Donetski Riikliku Akadeemilise Ooperi- ja Balletiteatri kunstiline juht ja ballettmeister Vadõm Pisarjev ning Londoni Covent Gardeni solist Ivan Prutov.

Ukrainas leiab aset Serge Lifari nimeline rahvusvaheline balletifestival. Helilooja Mõhhailo Skorulskõi ballet „Lisova pisnja” (1946, Lesja Ukrajinka samanimelise draama järgi) on valitud Jaapani firma NHK koostatud maailma balletikunsti videoantoloogiasse. Nüüdisaegsed tuntumad balletid on Jevgen Stankovõtši muusikale loodud „Õõ enne jõule”, „Vürstinna Olga”, „Borõsfeni valitseja”.

Ukrainas töötab praegu kuus ooperi- ja balletiteatrit: Kiievis, Lvivis, Donetskis, Odessas, Harkivis ja Dnipropetrovskis.

Odessa Riiklik Akadeemiline Ooperi- ja Balletiteater.

TEATER

Ukraina näitekunsti traditsioon sai alguse XIII sajandi *skomorohhide* esinemisest ja arenes XVIII sajandini näitlejate, miimide, lauljate, mustkunstnike, akrobaatide, dresseerijate enamasti meelelahutuslikus kunstis. Iseloomulik oli ka *vertep* – väike teater, kus algselt kasutati nukke, hiljem hakkasid laval esinema inimesed. Mängiti Jeesus Kristuse sündimise lugu, samuti esitles *vertep* rahvakombeid.

XIX sajand tähistas rändteatrite tekkimist. Esimese sellise teatri asutasid 1907. aastal Kiievis Marija Zankovetska ja Mõkola Sadovskõi. XX sajandil pani andekas lavastaja Less Kurbas Harkivis aluse eksperimentaalteatrile Berezil: selle uuenduslikud ideed on mõjutanud teatrikunsti kõikjal maailmas.

Praegu paistab teatrite seas silma Ivan Franko nimeline Riiklik Akadeemiline Teater (pealavastaja Ukraina rahvakunstnik Bogdan Stupka). Näidend „Tevje Tevel” (Šolem Alejchemi teose põhjal) on valitud maailma üheks parimaks lavastuseks. Näidendi lavastas Sergi Dantšenko ja peaosas mängis Bogdan Stupka.

Ukrainas on palju ka harrastusteatreid: näiteks Teater Korvis (lavastaja Irõna Volõtska, peaosi mängib Lidija Danõlštšuk, Lviv) ja Samm (lavastaja ja esitaja Igor Melnõk, Dnipropetrovsk). Huvitav on ajaloolise tantsu teatri A l'entrada ja vana laulu ansambli Alitea koostöö: publikule pakutakse ajaloolist teatrit, tantsu, vanaaegset laulu ja vanu kostüüme keskajast barokini.

FILMIKUNST

Ukraina kino algusajaks peetakse 1911. aastat: lavastaja Danõlo Sahnenko väntas siis filmi „Zaporižžja Sitš”. 1893. aastaks oli aga Odessa ülikooli peamehaanik Josõp Tõmtšenko konstrueerinud tänapäeva filmiaparati meenutava leiutise.

Ukrainat peetakse filmikunsti poeetilise suuna rajajaks. Rahvusvahelise tunnustuse pälvis lavastaja Oleksandr Dovženko: tema „Maa” kuulub 12 silmapaistvaima filmi hulka. Meistriteoseks kujunes film „Unustatud esivanemate varjud” (Mõhhailo Kotsjubõnskõi samanimelise jutustuse järgi, lavastaja Sergi Paradžanov, operaator Juri Iljenko, peaosades Ivan Mõkolajtšuk, Larõssa Kadotšnõkova). Filmikunsti paremikke kuuluvad veel „Valge lind musta märgiga” (lavastaja Juri Iljenko), „XX sajandi Babülon” (Ivan Mõkolajtšuk), „Palve hetman Mazepa eest” (Juri Iljenko).

Ukrainas on sündinud kuulus filminäitleja ja lavastaja Sergi Bondartšuk (peaosad filmides „Tarass Ševtšenko” ja „Ivan Franko”, Lev Tolstoi romaani „Sõda ja rahu” ekraniseering ja peaosas).

Arvestataval tasemel on ka dokumentaal- ja lühifilm. Märkimist väärrib sari „Saatuses mäng” (studio Viatel, lavastaja Vassõl Viter) ukraina ja maailma-kultuuri silmapaistvatest isiksustest. 2005. aastal sai Cannes`i filmifestivalil peaauhinna ukraina lavastaja Igor Strembõtskõi dokumentaalfilm „Teelised”, 2011. aastal määrati lavastaja Marõna Vrodale preemia lühifilmi „Kross” eest.

Animakunst on samuti heal järjel. Multifilmisari ukraina kasakatest kujunes peale Ukraina klassikaks ka mujal maailmas.

Filmikunsti traditsioone viivad edasi filmifestivalid: olgu siinkohal nimetatud festivalid „Avatud öö” ja „Noorus”.

Ukrainas on ka Kiievi Ivan Karpenko-Karõi nimeline riiklik teatri, filmi ja televisiooni ülikool.

Vaatamisväärsused

Vanima arhitektuurimälestisena pakuvad Ukrainas huvi Krimmis Sevastopoli lähedal asuvad vanakreeka linna Hersonesi varemed.

Hersonesi varemed.

Hotõni linnus.

Püha Sofija katedraal.

Arhitektuuri õitseng sai aga alguse Kiievi-Vene riigi tekkimisega (IX–X sajand). Esimene sakraalne kivehitus oli seal Desjatõnna kirik – vanaukraina ristkuppelarhitektuuri näide, mille varemed on säilinud tänaseni. Jaroslav Targa aegadest peetakse monumentaalarhitektuuri pärliks Püha Sofija katedraali (XI sajand). Katedraal oli kaunistatud freskode ja mosaiikidega, neist paljud on säilinud meie päevini. Jaroslav Targa valitsemisajal, täpsemalt aastal 1037. valmis Kiievi Kuldne värav. Sellegi varemetega on huvilistel võimalus tutvuda.

Mongoli-tatari vallutusretkede tõttu rajati XII–XV sajandil rohkesti kindlusi. Tänapäevani on väga hästi säilinud kuni 35 meetriste müüridega Hotõni linnus.

XVI–XVII sajandil levis Ukrainas renessanss. Kõige ilmekamalt avaldus see Lvivi arhitektuuris, linna ajalooline osa on kantud UNESCO maailmapärandi nimekirja. Renessansi näide on ka Lvivi Kornjakti maja ja Jumalaema Uinumise (Uspenska) kirik, samuti Püha Jüri katedraal – XVIII sajandi kirik, mis on kaunistatud Lvivi meistri Ivan Pinzeli puuskulptuuridega. Hetman Ivan

Püha Andri kirik.

Mazepa ajal ehitati kõikjal Ukrainas barokkstiilis kirikuid ja arhitektuuriansambleid. Kiievis näiteks on säilinud barokne Püha Andri kirik. XVIII sajandi lõpu klassitsistlik ehitus, Kiievi Marijinskõi Palats (arhitekt Rastrelli) on aga praegu Ukraina presidendi residents.

Ukraina tuntuim arhitekt on Vladõslav Gorodetskõi (1863–1930). Tema loominguga kuuluvad ka Kiievi Maja kimääridega ja Muuseumilõvidega – juugend- ja neoklassitsismi näited. UNESCO maailmapärandi nimekirja on lisatud ainulaadne Tšernivtši Juri Fedkovõtši nimelise riikliku ülikooli arhitektuuri-

Püha Jüri katedraal.

Maja kimääridega.

kompleks – endine metropoliitide residents.

Ukrainas on 5000 muuseumi. 470 neist on riiklikud, teised kas ametkondlikud või erakätesse kuuluvad.

Nüüdiskunsti teosed on koondatud Kunstiarsenali – Kiievis asuvasse rahvuslikku muuseumikompleksi.

Rahvakunstist saab põhjaliku ülevaate Kiievis asuvates Ukraina dekoraatiivse rahvakunsti muuseumis ning rahvakultuurikeskuse Ivan Gontšari muuseumis. Kolomõja linnas (Ivano-Frankivski oblast) asub ainulaadne muuseum Põsanka: muuseumihoone on nimelt lihavõttemuna kujuline. Samas linnas on ka Hutsuulimaa ja Pokuttja rahvakunsti Kolomõja muuseum. Rahvuslikul muinsuskaitsealal Perejaslavi linnas tegutseb umbes 30 muuseumi, kõigis neis võib tutvuda ukraina etnilise ja kultuuripärandiga. Ainulaadne on tikitud rätikute muuseum: selle kogudes säilitatakse 4000-t XVIII–XX sajandist pärinevat rätikut. Näitusel on neid väljas umbes 400.

Keraamikapealinnaks peetakse Ukraina keskosas asuvat Opišne linnakest, kus IV–III sajandil eKr paiknes sküütide linnus. Praegu tegutseb seal omapärane õppe- ja teaduskeskus – rahvuslik keraamikamuuseum-kaitseala.

Ukrainlastele on olulised rahvuslik ajaloo- ja kultuurikaitseala Tarass Ševtšenko Kodumaa, Ševtšenko-nimeline rahvuslik kaitseala Kanevis, Tarass Ševtšenko rahvusmuuseum Kiievis, Ukraina raamatu- ja trükimuseum.

Põsanka muuseum.

Sport

Sport on ukrainlaste seas väga populaarne, see on viinud ka märkimisväärsete saavutusteni. Ukraina sportlased on võitnud rohkesti olümpiamedaleid, saavutanud individuaalseid ja meeskondlikke esikohti nii Euroopa kui ka maailma spordiväljakutel. Traditsiooniliselt on tugevad alad male, sport- ja iluvõimlemine, poks, vabamaadlus, vibulaskmine, vehklemine, ujumine, kergejõustik. Ukrainale on kuulsust toonud mitmekordne olümpiavõitja ja maailmameister ujumises Jana Klotškova, olümpiavõitja teivashüppes Sergi Bubka, olümpiavõitja iluuisutamises Oksana Bajul, maletajad Vassõl Ivantšuk ja Oleksandr Ponomarjov, poksijad Vitali ja Volodõmõr Klõtško, jalgpallitreener Valeri Lobanovskõi, jalgpallurid Oleg Blohhiin ja Andri Ševtšenko.

Esikohti on ikka ja jälle võidetud ka paraolümpiamängudel.

Oluline spordisündmus leidis aset 2012. aasta suvel: Ukraina võõrustas siis koos Poolaga Euroopa jalgpallimeistrivõistlustest Euro 2012 osavõtnuid.

Usk

Ukrainas on kõige enam levinud ristiusk. Enne kristluse vastuvõtmist olid ukrainlased paganad, kummardasid oma jumalaid ja loodusjõude. Nende uskumuste mõned elemendid on säilinud tänaseni.

Kristlus võeti ametlikult vastu 988. aastal vürsti Volodõmõr Suure ajal.

Kaljuklooster, mida esmakordselt on mainitud 1460. aastal.

Pärast suurt kirikulõhet 1054. aastal jäi ukraina kristlik kirik Konstantinoopoli patriarhi ja see-ga õigeusu mõju alla. Samas ei katkestatud kunagi suhteid Roomaga. Iseseisvuse kaotamine, Konstantinoopoli langemine ja sunniviisilise katoliseerimise oht poolakate poolt seadsid ukraina kiriku keerulisse olukorda. XVI sajandi lõpus otsustati üle minna Rooma paavsti alluvusse, ühtlasi

säilitati traditsiooniline Bütsantsi riitus ja oma kiriku eripära. Sündis ukrainaina kreekakatoliku kirik. Rahvale ei olnud see aga meelepärane ja asi läks ususõdadeni, mille tagajärjel taastasid kasakate juhud Ukraina aladel õigeusu. Seetõttu ongi ajalooliselt kujunenud nii, et ukrainlased on kas kreekakatoliku või õigeusku.

Nõukogude ajal kannatasid usklikud tagakiusamise all. Paljud kirikud suleti ja muudeti näiteks laoruumideks, mõned lihtsalt hävitati. Valitsevaks kujunes vene õigeusu kirik ja vaid mõnes kohas tegutsesid roomakatoliku kirikud. Kreekakatoliku kirik oli keelatud, tegevust jätkati salaja. Paljud preestrid, mungad ja nunnad said tõsiselt kannatada ja koguni tapeti. 1989. aastal taastas kreekakatoliku kirik legaalse staatuse. Ukraina iseseisvumise järel tekkis vajadus moodustada omaette seisev ukrainain õigeusu kirik, see protsess pole veel lõppenud.

Tänapäeva Ukrainas on enim levinud õigeusk. Katoliiklasi on põhiliselt riigi lääneosas ja seal tegutsevad nii kreekakatoliku kui ka roomakatoliku kirik. Viimasel ajal on suurenenud protestantlike kirikute arv, eriti Ukraina keskosas. Levinud on ka islam – krimmi tatarlastele ja teistelegi rahvustele on see usk traditsiooniline, ning judaism.

Rahvusvaheliste sotsiaaluuringute (ISSP) põhjal peab end usklikuks 90% ukrainlasi. Iseseisvuse ajal on aset leidnud usuline taassünd. Taastatakse ja restaureeritakse vanu kirikuid, ehitatakse juurde uusi. Koguduste arv kasvab pidevalt. Suurt tähelepanu pööratakse usuõpetusele. Koolides on õpilastel võimalus võtta valikaineks kristlik eetika, levinud on kateheetilised koolid kirikutes ja kristlikud laagrid. Koolidesse, haiglatesse ja teistesegi asutustesse on sageli ehitatud väikesed kabelid.

Uskumused ja kumbed

Vanade ukrainlaste uskumused olid tihedalt seotud nende igapäeva elu ja ümbritseva maailmaga. Sõltumine loodusest ja loodusnähtuste mõistmine panid uskuma paljude jumalate olemasolusse. XII sajandi alguse kroonikas „Jutustus möödunud aegadest” näiteks kirjeldab kroonik Nestor, kuidas 980. aastal püstitati Kiievis mäe otsa paganlike jumalate panteoni. Tähtsaim jumal oli Perun – sõjameeste kaitsja, välgu ja kõue valitseja. Teda kujutati sihvaka, hõbedase pea ja kuldsete vuntsidega mehenäo, käes olid tal vibu, tulenooled ja raske vasar. Legendile vastavalt on torm tegelikult Peruni lahing kurjade jõududega, kes on vee müüri-

nud pilvedesse ega lase sel maapinnale langeda. Perun sõidab kuldses vankris, mille ette on rakendatud üheksa tiivulist kuldlakaga hobust, ning hävitab välguga kurje jõude, lõhub raske vasaraga jäiseid pilvi ja laseb vihma valla.

Ukrainlased uskusid ka, et universumi on loonud jumal Rid. Talle toodi ohvreid leiva, juustu, mee ja teiste toiduainete näol. Selle tava mõjul on Ukrainas veel praegugi kombeks jõulude ajal enne traditsioonilise roa *kutja* söömist visata lusikatäis seda putru üles. Niimoodi avaldatakse Ridade lugupidamist. Au sees olid ka teised jumalad, näiteks Dažbog, Veles, Mokoša, Lada.

Ennevanasti arvati, et maailmas elab ka palju vaime. Metsas oli end sisse seadnud metsavaim, kes karjatas hirvi, karusid, hunte. Tavaliselt kujutati teda karvase vanamehena, kellele meeldib nalja teha ja inimesi tee pealt kaugele metsa eksitada. Kahju ta samas ei teinud, pigem kaitses inimest metsloomade eest.

Kodukollet kaitses majahaldjas. Iidsete uskumuste järgi elas ta ahju taga või lävepaku all. Üldiselt nähtamatu majahaldjas näitas end vahel vaid väikestele lastele. Pererahvas püüdis elada majahaldjaga üksmeeles, see aitas teha majapidamistöid. Kui aga majahaldjale juhtus midagi vastumeelt olema, tegi ta hoopis kahju: kopsis öösiti, loopis asju laiali ja peitis neid. Kristluse vastuvõtmisega ei kadunud usk oma jumalatesse täielikult. Vanad uskumused said lihtsalt uue tähenduse. Peruni asemel näiteks hakati austama prohvet Eelijat, keda ikoonimaalijad kujutasid nelja tiivulise hobuse juhitud tulevankris. Ivan Ristija asendas maiste viljade jumalat Ivan Kupalat.

Ukrainlased arvasid, et kõik inimesi ümbritsev on elus – kasvab, tunneb, mõistab. See kajastub ka rahvaluules ja mõistatustes. Olgu siinkohal mõned näited.

„Mis kasvab juurteta?“ (kivi)

„Mis tõuseb seemneta?“ (päike)

Mis nutab pisarateta?“(süda)

„Käib metsas – ei sahise, liigub vee peal – ei tekita laineid.“ (päikese- ja kuukiired)

Kommetega seotud pühad

Velōkden – ülestõusmispüha

litse uskumuse kohaselt algas uus aasta kevadel – kui hakkas liikuma jää või esimest korda kukkus kägu. Looduse talveunest ärkamise kiirendamiseks läksid tüdrukud küngastele ja kutsusid kevadet laulude ja tantsumedega – *vesnjankõ* ja *gajivkõ*. See komme on säilinud tänaseni: vaid selle vahega, et nüüd korraldatakse kevade vastuvõtmise rituaal ülestõusmispühade ajal kirikuhoovis.

Mõnes Ukraina piirkonnas panid külainimesed ülestõusmispühade ajal lauale kausi nisuseemnetega ja peitsid sinna pühitsetud muna. Hiljem külvati nisu põllule – nii loodeti head viljasaaki.

Traditsioonilised lihavõtteroad.

Oblōvanōi ponedilok – teine ülestõusmispüha

Ülestõusmispühade teine päev tähendab sõna-sõnalises tõlkes „ülevalatud esmapäeva”. Vana kombe kohaselt valasid sel päeval inimesed, põhilieilt noored üksteist üle veega. Usuti, et sel päeval on veel raviv toime.

Blagovištšennja – jumalaema rõõmukuulutamise püha

Seda püha tähistatakse 7. aprillil. Ammustel aegadel arvati, et just siis õnnistab Issand maad ja avab selle külvamiseks. Uskumuse kohaselt ei punu sellel suurel pühäl isegi lind endale pesa, sellepärast oli ka inimesel keelatud teha ükskõik millist tööd.

Jurija Zmijebortsja – jüripäev

Ukrainas on jüripäev 6. mai. Kirikliku pühana nimetatakse seda *Jurija Zmijebortsja* – Jüri Lohetapja püha. Maainimeste arvates kaitses see pühak loomi ja põllumaid, mistõttu sel päeval mõõtis peremees oma talivilja kõrgust: siis oli tal teada, millist saaki oodata. Ukrainlased ütlevad: „Kui

vares peidab end jüripäeval rukkisse, tuleb saagirikas suvi; kui seda teeb aga varblane, on oodata kehva saaki.” Samuti öeldakse, et „kui jüripäeval hakkab vihma sadama, saab ka loll leiba”. Külades aeti sel päeval kari pärast talve esimest korda karjamaale ja loomadele punuti pähe pärjad.

Zeleni svjata – nelipühad, suvistepüha

Zeleni svjata tähendab tõlkes „rohelisi pühi” ning uskumuse järgi kohtub kevad suvega suvistepühul, mida rahvas nimetab ka nelipühaks. See langeb 50-ndale päevale pärast ülestõusmispüha.

Püha eelõhtul kaunistati kodu roheliste puuokstega ja toa põrandale laotati lõhnataimi. Nädal enne nelipühi oli *Rusaltšõn* – näkineiu nädal: siis tulid vana tava kohaselt veest kaldale näkineiu – uppunud tütarlaste või ristimata laste hinged. Nad kammisid oma pikki juukseid, kiikusid puuokstel, laulsid ja tantsisid. Nende laulud olid aga väga ohtlikud, sest niimoodi meelitasid näkineiu enda juurde inimesi, kõditasid neid ja tõmbasid jõepõhja. Sellepärast kandsid inimesed sel nädalal kaitseks kaasas puju.

Ivana Kupala – jaanipäev

Ööl vastu 7. juulit tähistavad ukrainlased iidsetest aegadest *Ivana Kupala* püha, see langeb kokku Ristija Johannese pühaga. Tütarlapsed punuvad sel päeval põllulilledest pärgi, viskavad need õhtul vette ja jälgivad tähelepanelikult nende liikumist. Kui pärg ujub kenasti, saab tütarlaps aasta jooksul mehele; kui pärg keerleb ühe koha peal, pole meheleminekut veel mõnda aega oodata; kui aga pärg ujub kaldale, on sealtkandist peigmeest oodata juba samal ööl. Julgemad otsisid sõnajalaõit, mis avanes legendi

Ivana Kupala püha.

järgi ainult *Ivana Kupala* ööl ja võis täita mistahes soovi.

Ivana Kupala püha ajal hüppasid noormehed ja tütarlapsed käest kinni hoides üle lõkke, see sümboliseeris puhastumist kõigest kurjast. Kui paar ei lasknud lõkke kohal käest lahti, oli see hea märk ja ennustas õnnelikku abielu.

Golovosikõ – Ristija Johannese pea maharaiumise päev

11. september on Ristija Johannese pea maharaiumise päev. lidsete uskumuste järgi on sel päeval keelatud noa või muu terava esemega lõigata kõike, mis kujult meenutab pead – sealhulgas kapsast, sibulat, peeti. Ukrainlased usuvad, et kui *Golovosikõ* päeval lõigata näiteks kapsast või õuna, tuleb nendest mahla asemel verd.

Jõulud

Jõulud on ukrainlaste suurimaid pühi, neid tähistatakse 7. jaanuaril. Pühade juurde kuulub kindlalt *diduhh* – rukkivihk, mis sümboliseerib head saaki ja küllust. Peolaul peab tingimata olema *kutja* – traditsiooniline roog nisust, mooniseemnetest, meest ja pähklitest. Traditsiooniliselt käib selle päevaga kaasas *vertep* – jõulunäidend Kristuse sündimisest. Majast majja liiguvad aga *koljadnõkõ* – inimesed, kes laulavad talviseid tavadilaule *koljadkõ*’sid.

Vertepi näiteseltskond.

Vana uusaasta

Ukraina mõnes piirkonnas on tänaseni säilinud traditsioon, et vanal uusaastal, 14. jaanuaril, külastab peresid ... kits. Kitse roll usaldatakse kõige teravmeelsemale noormehele, kes paneb selga pahupidi kasuka, võtab toeks kätte kepi, tõmbab pähe kaunistatud sarvedega kitsemaski. Teised noormehed muutuvad taadiks, eideks, arstiks. Olulisim osa on aga kitsel, kes pidevalt tembutab: trambib jalgu, puskleb, tõstab asju ühest kohast teise.

Rahvauskumuse kohaselt on kits heaolu ja viljakuse sümbol, sellepärast oli tema astumine üle läve väga soovitatav. Vallalised tütarlapsed üritasid kitse näpistada või püüdsid teda vähemalt puudutada: see ennustas kiiret meheleminekut.

Vodohrestja – veepühitsus

Veepühitsust tähistatakse 19. jaanuaril. Eelõhtul, 18. jaanuaril, käivad tütarlapsed vana tava põhjal laulmas vanaaegseid uusaastalaule – *štšed-rivkõ*. Nad laulavad majja sisenedes kiidulaule peremehele ja perenaisele, soovivad neile tervist ja heaolu ning saavad vastu kingitusi.

Olgu veel öeldud, et tänaselgi päeval on võimalus ammuste tavadega tutvuda – rahvaarhitektuuri ja maaelu vabaõhumuuseumis Kiievi lähedal Põrogovo külas või Lvivis *Ševtšenkivskõi gai*'s. Külas on nikerdustega vanad puukirikud kaunistatud rahvakunsti stiilis ikoonide ja ikonostaasidega, ümberringi võib näha õlgkatustega puust või savist talumaju.

Noored maalivad seal mune, teevad *motankõ*-nukke, mängivad vanaaegseid mänge, punuvad pärgi ja laulavad tavandilaule.

Põrogovo muuseum.

Ukraina maja seestpoolt.

Rahvustoidud

RAHVUSKÖÖK

Ukraina köök on väga mitmekesine. Tänaseni on menüüsse jäänud roogi, mida ukrainlased valmistasid juba enne kristluse vastuvõtmist. Näiteks *kut-ja* – tervetest nisuseemnetest keedetud paks magus puder, millele lisatakse mett, mooniseemneid, pähkleid ja rosinaid. Nagu eelpool öeldud, valmistavad ukrainlased seda rooga jõululaupäeval ja naudivad kogu perega.

Rahvustoitide, küpsetiste, jookide kohta on ilmunud arvukalt raamatuid. Huvitav on teada, et esimese kokaraamatu „Ukraina köök” autor oli Ivan Franko minia Olga Franko. Seda raamatut antakse ikka ja jälle välja veel nüüdki.

Muidugi muutub igapäevane menüü aina euroopalikumaks. Mõned traditsioonilised toidud, millest ukrainlased kunagi ei loobu, on siiski jäänud:

eelkõige borš, vareenikud, spetsiaalselt valmistatud pekk.

Ukrainlaste toidukultuuris on olulisim toit olnud ikka leib: seda peetakse pühaks. Tuntud on ukrainlaste komme võtta kalleid külalisi vastu soola-leivaga. Pulmade juurde kuulub kindlasti *korovai* – spetsiaalne leib, mis sümboliseerib perekonna rikkust. See leib kaunistatakse tainast valmistatud lillede, lehtede, tähtede, viljapeade ja lindudega ning tingimata lodjapuu rohelise oksakesega. Need kaunistused sümboliseerisid vanasti häid soove, mille kajastused on säilinud pulmalauludes: „Küpsetame lillekesi, et peres oleksid pojakesed ja tütrekesed; küpsetame linnukesi, soovime noortele õnne ja rõõmu; rohelusega kaunistame *korovai*, soovime noortele puhast armastust.”

Pekk on traditsiooniline roog teistelgi rahvastel, ent naljades ja rahvajuttudes peetakse suurimateks pekiaustajateks just ukrainlasi. Ukrainlased söövad pekki suurte tükkidena, sageli leivaga, küüslauguga, soolatud aedviljadega. Nüüd on välja mõeldud isegi selline maius nagu pekk šokolaadis.

Peki maitseomadustele lisaks hinnatakse selle raviomadusi: seapekk on asendamatu paljude haiguste raviks, seda kasutatakse näiteks hambavalu, kannavalu ja liigesevalu puhul. Ukraina kõigis piirkondades valmistatakse borši ja sellepärast on selle retsepte lõpmata palju. Tavaliselt keedetakse see lihapuljongiga, millele lisatakse kartulid, oad, sibulad, porgandid, küüslauk ja kindlasti peet, sest just see annab supile iseloomuliku värvi ja maitse. Borš võib aga olla valmistatud ka lihata, või hoopis kalaga. Hästi maitseb ka külm borš, samuti roheline borš, kuhu lisatakse peedi asemel hapuoblikat. Jõulu- laupäeval süüakse aga erilist lihata tehtud borši ja *vuška't* – seenetäidisega pelmeene meenutavat rooga. Borši serveeritakse hapukoorega, samuti küüslauguga hõõrutud pontšikutega.

Levinumaid ukraina toite on vareenikud. Pole teada, kui palju leidub vareenikute erinevaid variante: jääb mulje, et ukrainlased mätsivad tainasse kõikvõimalikud maitsvad asjad, mida kõõgis parasjagu leidub. Kõige sagedamini valmistatakse vareenikud kartuli ja kohupiimaga, aga tädisena kasutatakse ka hautatud kapsast (värsket või hapukapsast), keedetud seeni, tatart, aedube, kala, liha, rupskeid, spinatit. Magusatesse vareenikutesse pannakse kirsse, mureleid, õunu, mustikaid, ploome, mooniseemneid, rabarberit, moosi. Tainas võib samuti olla erinev: kõige enam kasutatakse selle valmistamiseks nisujahu, kuid sobib ka rukki-, tatra- või odrajahu.

Ukraina vareenik on niivõrd populaarne, et Kanadas on sellele püstitatud koguni mälestussammas. Ukrainas on aga vareenikutest loodud palju laule.

Naaberrahvastega suheldes on ukrainlased mõistagi laenanud rahvusköögi elemente ka neilt. Näiteks hutsuuli banoš – Karpaatide karjaste tradit-

siooniline roog. Tavapäraselt valmistavad banošit ainult mehed, seda tehakse lõkke kohal pajas ja kohustuslik on kasutada puulusikat. Ent tänapäeval võib banošit valmistada ka kodustes tingimustes pliidiil.

Kangematest jookidest eelistavad ukrainlased viina. Viin ilmus Ukrainasse alles XVII sajandi keskel, enne seda jõid ukrainlased *medovuha*'t (mõdu). Tänapäeval on *medovuha* joomise traditsioon taastunud, kusjuures asi pelgalt suurepärasest maitsest, vaid ka joogi kasulikest omadustest. Juba Kiievi-Vene riigi päevil ostsid rändurid suure hulga *medovuha*'t, et taastada sellega jõudu, ravida külmetus- ja seedehaigusi. Põhjuseks on asjaolu, et *medovuha* sisaldab tervendavale meele lisaks veel ravimtaimede tõmmiseid.

Peale meejoogi on Ukrainas alati olnud hinnatud nalivkad ja muidugi õlu.

Ukraina borš

500 g liha, 100 g peeti, 200 g kapsast, 500 g puljongit, 150 g kartuleid, 100 g sibulat, 100 g tomatikastet, 50 g porgandit, 10 g petersellijuurt, 10 g küüslauku, 30 g äädikat, maitse järgi soola, maitserohelist, pipart.

Liha lõigatakse väikesteks tükkideks, lisatakse sool, pipar ja veidi puljongit ning hautatakse valmimiseni. Peet lõigatakse ribadeks, lisatakse soola ja puljongist rasva ning hautatakse. Eraldi hautatakse peeneks tükeldatud porgand, sibul, petersellijuur, lisatakse siis tomatikaste ja hautatakse veel koos, lõpuks lisatakse hautatud peet. Keevasse vette pannakse tükeldatud kartul ja kapsas, keedetakse 15–20 minutit ja valatakse seejärel keeramilisse potti, kuhu lisatakse äädikas, hautatud peet, porgand, sibul, petersell, liha, uhmerdatud maitseroheline ja soolaga maitsestatud küüslauk. Pott mäsitakse tainaga kinni ja pannakse ahju.

Vareenikud kartulitäidisega

Tainas: 3 klaasi (450 g) nisujahu, 3 spl hapukoort, 1/2 tl soola, 1/2 tl soodat, umbes 100 ml (1/2 klaasi) toatemperatuuril vett.

Täidis: 5–6 väikest kartulit (500 g), 2 sibulat, 70–100 g võid, pipart, soola.

Kartulid kooritakse ja keedetakse soolaga maitsestatud vees. Keedetud kartulitele lisatakse pool või kogusest ja tambitakse pudruks. Sibulad lõigatakse väikesteks tükkideks ja praetakse õlis kuldpruuniks. Kartulipudrule lisatakse pipart ja pool praetud sibulast ning segatakse hästi läbi.

Jahu sõelutakse kaussi ja segatakse juurde sool. Hapukoorele (hapukoore võib asendada mõne teise hapendatud piimatootega, kuid kõige mahedamad tulevad hapukoorega valmistatud tainast vareenikud) lisatakse sooda, segatakse ning segu lisatakse jahule. Pidevalt segades ja vett lisades sõtkutakse keskmise paksusega tainas. Sellest lõigatakse umbes neljandiku suurune tükk, millest tehakse 3 cm paksune vorstike ja lõigatakse seejärel 1,3 cm pikkusteks tükkideks. Neist omakorda rullitakse õhukesed kettad. Keskele pannakse 1 tl täidist. Vareeniku ääred mäsitakse hoolega kinni.

Seejärel tõstetakse vareenikud soolaga maitsestatud keevasse vette, segatakse õrnalt ja keedetakse pärast veepinnale tõusmist 2–3 minutit.

Valmis vareenikud tõstetakse vahukulbiga välja ja pannakse võiga määritud kaussi. Peale puistatakse ülejäänud praetud sibulad, soovi korral ka väikesed praetud pekitükid (rasvakõrned). Vareenikuid võib süüa ka hapukoorega.

Banoš

150 g jämedat maisijahu, 200 g rasvast hapukoort, 500 ml vett, 2 sibulat, maitsestatamiseks seapekist rasvakõrneid, 150–200 g brõnsat.

Hapukoor lahjendatakse veega, lastakse keema ja segatakse sellesse väikesese nirena jahu. Keedetakse aeg-ajalt segades 25–30 minutit või kuni puder on valmis.

Seapekk lõigatakse kuubikuteks ja praetakse kergelt (vastasel juhul muutub liiga kuivaks). Lisatakse hakitud sibul ja praetakse kuldpruuniks.

Keedetud puder pannakse taldrikule, puistatakse peale rasvakõrned ja riivitud brõnsa. Maitseks võib toidu peale tõsta praetud seeni.

Ukrainlased maailmas

Mitmesugustest nii majanduslikest kui ka poliitilistest põhjustest tingituna elab 2010. aasta seisuga ajaloolisest kodumaast eemal umbes 15 miljonit ukrainlast – peaaegu neljandik kogu etnosest.

Kõige rohkem on ukrainlasi asunud Venemaale (2 miljonit), järgnevad Kasahstan (1,5 miljonit), USA (1 miljon), Kanada (1 miljon).

Mitmel pool maailmas elavaid ukrainlasi ühendavad Ülemaailmne Ukrainlaste Kongress, Euroopa Ukrainlaste Kongress ja Ülemaailmne Ukraina Koordinaatsiooninõukogu. Kõigis neis organisatsioonides on esindatud ka

Eestis tegutsevad ukraina seltsid.

Eesti ukrainlased osalevad Ülemaailmse Ukraina Koordinatsiooninõukogu foorumitel Kiievis. Samuti võetakse osa kongressidest, mida organiseerib Lvivi rahvusvaheline kultuuri-, haridus- ja diasporaa suhete instituut, ning Ukraina foorumitest Kreekas.

Ukraina kogukonna juhid osalevad ukraina diasporaa kohtumistel kõikjal maailmas. 2000. aastal võõrustasid siinsed ukrainlased Tallinnas toimunud Euroopa Ukrainlaste Kongressi nõupidamise külalisi. 2002. aastal leidis Tallinnas aset Ülemaailmse Ukraina Naisorganisatsioonide Föderatsiooni kohtumine.

Eesti ukraina kogukonna esindajad võtavad osa seminaridest, konverentsidest, festivalidest, mis toimuvad nii Ukrainas kui ka teistes riikides. Lapsed ja noored veedavad kasulikult ja toredasti aega Ukraina laagrites ning noorteüritustel Ukrainas ja Euroopa riikides.

Tutvumaks siinse ukraina kogukonna eluga on Eestit kahel korral külastanud Ülemaailmse Ukrainlaste Kongressi presidendid – Askold Ložõnskõi ja Jevgen Tšoli.

Ukrainlased Eestis

Ukraina ja Eesti suhted ulatuvad kaugemale ajalukku. Tartu ajaloost on teada, et 1030. aastal laskis Kiievi vürst Jaroslav Tark asutada muistse linnuse kohale Jurjevi linna. Paljud ukrainlased on aga olnud seotud Tartu ülikooliga.

Esimesed andmed ukrainlaste asumisest Eestisse pärinevad XIX sajandi keskpaigast: peamiselt oli tegu Tartu ülikooli üliõpilaste ja õppejõududega. 1880. aastatest suurenes ukraina üliõpilaste arv märgatavalt ning tekkis vajadus noori omavahel ühendada. 1898. aasta novembris asutati esimene ukraina selts – põrandaalune Ukraina Üliõpilaste Gromaada Dorpatis. Seltsi algataja ja esimene juht oli Fedir Matuševskõi, hilisem tuntud ajakirjanik. Gromaada nõudis Ukrainale rahvusliku territooriumi piires autonoomiat ning õigust ukrainakeelsele haridusele, kirjandusele ja ajakirjandusele. Seltsi juures tegutsesid näitering, naiskoor, väike raamatukogu. Gromaada eestvõtmisel tähistati Tarass Ševtšenko mälestuspäeva, korraldati kontserte ja lavastati ukraina näidendeid. Üritustele kutsuti ka eestlasi ja sel moel oli neil võimalus tutvuda ukraina kultuuriga.

Pärast 1905. aasta revolutsiooni võisid rahvuslikud seltsid oma tegevuse legaliseerida. 1905. aasta oktoobris loodigi Gromaada põhjal legaa-

Ine ukrainlastest üliõpilaste muusika ja näitemängu selts, mis tegeles ka kultuuriküsimustega.

1907. aasta novembris moodustasid Volõnist (Lääne-Ukraina) pärit üliõpilased Volõni Üliõpilaste Kaasmaalaskonna Derptis. 1908. aasta veebruaris alustas tööd selts Tavrija Kaasmaalaskond Derpti Imperaatori Ülikoolis.

1917. aasta revolutsiooni järel lõpetasid kõik Ukraina seltsid tegevuse. Esimese ja Teise maailmasõja vahelisel ajal tegutses mitu väikest organisatsiooni. Näiteks on teada, et 1923. aasta aprillis loodi Tallinna Ukraina Kodanike Klubi, mille eesmärk oli kodanike rahvuslik kaitse ja kultuuritegevus.

Ukraina ja Eesti diplomaatiliste suhetele pandi alus 1919. aastal: Ukraina Rahvavabariik määras oma saadikuks Eestis ja Lätis Jevgen Golitsõnskõi. 1923. aastast kuulus Ukraina Nõukogude Liidu koosseisu ja diplomaatilised suhted katkesid. Nagu eelpool öeldud, kehtestati diplomaatilised suhted Ukraina ja Eesti vahel taas 4. jaanuaril 1992. aastal.

Juba ammustel aegadel külastasid Eestit tuntud ukrainlased. Reisil Peterburist Stockholmi veetis 1842. aastal nädala Revalis Tarass Ševtšenko.

1900. aastal külastas oma Tartu ülikooli õppejõust venda Mõhhailo Kosatšit Lesja Ukrajinka (Larõssa Kosatš). Luuletaja päevikust nähtub, et talle meeldis kõige enam ülikool ja eriti raamatukogu, mille külalisteraamatuisse ta ka sissekande tegi.

Ukrainlaste arv hakkas Eestis märgatavalt kasvama pärast Teist maailmasõda. Põhjusi oli mitu. Paljudel represseeritud ukrainlastel näiteks oli pärast karistuse kandmist keelatud naasta Ukrainasse ja nad asusid elama mujale, sealhulgas Eestisse. Paljud leidsid siin aga uue kodu seoses erialase töö otsingutega. Eriti rohkesti inimesi saabus Eestisse 1980. aasta Moskva olümpiamängude Tallinna purjeregati eel – olümpiaobjekte rajama. Eestisse jäid elama ka mõnedki Nõukogude armees teeninud ukraina sõjaväelased ja nende perekonnad. Siia suunati kõrgkoolilõpetajaid ja muidugi oli oma osa abielulistel põhjustel. Loomingulise intelligentsi esindajad leidsid siin aga rohkem demokraatlikke vabadusi ja võimalusi oma ideede elluviimiseks. 2000. aasta rahvaloenduse andmetel elas Eestis 29 000 ukrainlast: eestlaste ja venelaste järel ollakse niisiis inimeste arvult kolmandal kohal. Enamik ukrainlasi on koondunud Põhja-Eestisse, sealhulgas Tallinna (60%); järgnevad Ida-Virumaa, Tartumaa, Pärnumaa, Lääne-Virumaa, Järvamaa ja Läänemaa. Enamik ukrainlasi elab linnades (üle 80%) – Tallinnas, Nar-

vas, Kohtla-Järvel, Tartus, Maardus, Jõhvis, Sillamäel.

Ukraina keelt peab oma emakeeleks 40% siinsetest ukrainlastest, umbes 40% ukrainlasi on ära õppinud eesti keele.

Enamik usklikest inimestest on õigeusku, leidub ka roomakatoliiklasi ja protestante. 1991. aastal alustas Eestis tegevust ukraina kreekakatoliku kirik, paljud ukrainlased on selle koguduse liikmed. Tallinna vanalinnas asuva kiriku registreeris 1991. aastal koguduse vanem Anatoli Ljutjuk. Kirik on valminud XIV sajandist pärineva kabeli renoveerimise tulemusena ja selle Kolmekäelisele Jumalaemale pühendatud kiriku pühitses 2000. aastal Ukraina kreekakatoliku kiriku metropoliit Ljubomõr Guzar. Kiriku kogudused tegutsevad Tallinnas, Põlvas ja Jõhvis.

SELTSID JA KULTUURIKESKUSED

Tahtmise organiseeruda andis siinsetele ukrainlastele eelkõige soov toetada eesti rahva taasiseseisvumist. 1988. aasta novembris asutasid ukrainlased oma seltsi, Ukraina Kaasmaalaskonna Eestis (esimene esimees Borõslav Kulõk). Sellest sai seltsi Ukraina Üliõpilaste Gromaada Dorpatis õigusjärglane ning see toetas võitlust Eesti ja Ukraina iseseisvuse eest. Samal eesmärgil loodi 1989. aastal Tallinnas Ukraina Iseseisvuse (Ruhhi liikumise) toetusgrupp ja selle filiaal Tartus, kuhu kuulusid Tartu ülikooli ukrainlastest üliõpilased. Moodustati ka Ukraina Ohvitseride Ühing. Kaks viimast seltsi on nüüdseks aktiivse tegevuse lõpetanud.

1980. aastate lõpust–1990. aastate keskpaigani oli Ukraina Kaasmaalaskond Eestis (UKE) siinsete ukrainlaste peamine keskus. UKE asutamisega algas Ukraina diasporaa moodustamine Eestis.

1990. aastate keskpaigast hakati looma ukraina seltse Tallinnas, Narvas, Sillamäel, Maardus, Pärnus, Jõhvis, Rakveres, Tartus, Tapal. 2012. aasta seisuga on Eestis registreeritud üle 20 ukraina seltsi. Need on koonduvad kahte suuremasse organisatsiooni – 2000. aastal asutatud Ukraina Organisatsioonide Assotsiatsiooni Eestis ja 2002. aastal asutatud Eesti Ukrainlaste Kongressi.

Seltside põhiülesandeks on ukraina kultuuri, traditsioonide ja keele säilitamine, noorte rahvusliku identiteedi tugevdamine, ukraina kultuuri tutvustamine Eestis elavatele inimestele.

Seal, kus on olemas ukraina seltsid, tegutsevad enamasti ka ukraina kultuurikeskused: Tallinnas, Sillamäel, Maardus, Narvas, Tartus, Oisus,

Tapal.

Ukraina Kultuurikeskus Tallinnas jagab vanalinnas ühist territooriumi Ukraina kreekakatoliku kirikuga ja moodustab osa sakraal- ja kultuuri-kompleksist. See kompleks on otsekuu ukraina kultuuri näide ja samas Tallinna keskaegse arhitektuuri lahutamatu osa. Kultuurikeskuse ruume kasutavad Eesti Ukrainlaste Kongressi organisatsioonid. Seal tegutsevad ka pühapäevakool Labora, käsitöö ja kloostrikunstide kool, raamatukogu ja muuseum. Samuti on keskuses sisustatud töökoda, kus keskaegset tehnoloogiat kasutades valmistatakse käsitsi paberit. Kultuurikeskus korraldab ukraina keele ja kalligraafia kursusi, toimuvad käsitöö, paberivalmistamise ja teisedki meistriklässid. 2005. aastal külastas Ukraina Kultuurikeskust Tallinnas Eesti president Arnold Rüütel abikaasaga, 2006. aastal olid külalisteks Eesti president Toomas Hendrik Ilves ja Ukraina president Viktor Juštšenko, 2007. aastal tutvus keskusega Eesti peaminister Andrus Ansip.

Ukraina president Viktor Juštšenko külas siinsetel ukrainlastel.

Eesti president Toomas Hendrik Ilves kohtub siinsete ukrainlastega.

Ukraina Organisatsioonide Assotsiatsioon Eestis asub Tallinnas Ukraina saatkonna ja Kadrioru pargi lähistel. Organisatsiooni juures tegutsevad pühapäevakool Nadija, muusika- ja vokaalkool. Korraldatakse kursusi ja seminare täiskasvanutele ning noortele, rahvakunsti püsinäitusi, töötab raamatukogu. Aset leiavad kohtumised Eesti, Euroopa ja Ukraina riigiametnike ja kultuuritegelastega.

Grusbeke-taguses tornis, mille ruume rendib Ukraina Kultuurikeskus ja mis on saanud tuntuks ka kui Tallinna Noa laev, eksponeeritakse mitmeid näitusi: huvi pakuvad näiteks omanäoline eri rahvuste traditsiooniliste hällide kollektsioon, ökoloogilise ja kunstiprojekti „Punane raamat” ning pro-

jekti „Noa laev” eksponaadid.

Eestis tegutseb palju ukrainlaste loominguulisi kollektiive. Esimesena alustas 1989. aastal tööd vokaalansambel Vidlunnja (asutaja R. Demtšuk). Eesti elanike seas on tuntuks saanud ka folklooriansamblid Žurba (Tallinn), Galõtšanõ (Maardu), Barvinok (Rakvere); vokaalansamblid Vodograi (Sillamäe), Promin (Tartu), Kalõna (Narva), Smeritška (Oisu), Žuravuška (Tapa), Susidkõ (Tallinn), Barvinok (Pärnu), Ukrajinski podrugõ (Rakvere); trio Kumasi (Tapa); autorilaulu ansambel Nadvetširja (Tallinn); koorid Ukrajina (Tallinn), Provesin (Tallinn), Mrija (Tallinn), Rodõna (Narva); koreograafiaansambel Kolor (Tallinn). Väga populaarne on ukraina-eesti folk-rokk bänd Svjata Vatra (‘Püha Tuli’, Viljandi). Samuti tegutsevad ukraina tavasid tutvustav teater Vertep (Maardu) ja ukraina teatristuudio GriV (Tallinn).

Ukraina seltsid osalevad aktiivselt Eesti ühiskonna- ja kultuurielus. Korraldatakse kontserte, näitusi, festivale, konverentse, arutelusid, kohutumisi ukraina kirjanike, kultuuri- ja ühiskonnategelastega.

Ukrainlasi võib ikka ja jälle näha Tallinna Vanalinnapäevadel ning Narva, Rakvere ja Sillamäe linnapäevadel, samuti festivalidel „Läänemere kultuurisillad” ning „Slaavi kultuuri ja kirja päevad”. 2011. aastal liitusid siinsed ukrainlased kultuuriprogrammiga „Tallinn 2011”: selle raames said teoks festival „Balti trembita” ning laste ja noorte rahvusvaheline kunstifestival „Ukraina lilled”, ellu viidi projekt „Noa laev”.

Igal aastal tähistatakse Tarass Ševtšenko päeva, traditsiooniks on saanud laste jõulupidu „Svjatogo Mõkolaja”, korraldatakse rahvusvahelisi ukraina kultuuri festivale „Balti trembita”, „Pivnitšna zirka”, „Oberegõ”, forumit „Ukraina noored Eestis”. Eesti eri paigus toimuvad Ukraina kultuuripäevad „Eesti – meie ühine kodu”, huvi pakub üritustesari „Silmapaistvad ukraina kultuuritegelased”. Oodatud sündmus on Sorotšõnski laat Maardus, mida korraldab sealne linnavalitsus (lavastaja Mõkola Švets).

Meeles peetakse ka ukraina rahva traagilisi päevi. Novembri lõpus mälestatakse „Kustumatu küünlaga” 1932.–1933. aasta näljahäda ohvreid, Tšornobõli katastroofi ohvreid meenutatakse 26. aprillil üle-eestilisel mälestusaktsioonil „Tšornobõli palve”.

Ukraina seltsidel Eestis on niisiis juba rohkem kui sajandivanused traditsioonid. 1998. aastal peeti selle tähistamiseks rahvusvaheline konverents „100 aastat ukraina seltse Eestis”, 2008. aasta rahvusvahelise konverentsi teemaks oli „Ukrainlased Eestis – eile, täna, homme”.

OMAVAHELISED ETTEVÕTMISED

1991. aastast saab Raadio 4-s kord nädalas kuulata ukrainakeelset raadiosaadet „Tšervona kalõna”. Tunnipikkune saade pakub huvitavaid lugusid Ukraina ajaloo, ajaloo- ja kultuuritegelastest. 1997.– 2010. aastani oli eetris ka pooletunnine lastesaade „Ljusterko”.

Aastail 1999 –2000 ilmus Integratsiooni Sihtasutuse ja sponsorite toetusel ajaleht Strunõ. Lehel oli aastail 1989–1993 ka samanimeline eelkäija.

2000.–2001. aastal nägi sponsorite abiga ilmavalgust ukrainakeelne nädalaleht Suspilstvo.

2000. aastast annab Ukraina Kaasmaalaskond Sillamäel välja infolehte Vodograi. Esimesel rahvusvahelisel konkursil 2008. aastal tunnistati see parimaks ukrainakeelseks väljaandeks välismaal. Ukrainakeelse internetiportaali www.ukrayna.ee on võimalik tutvuda 2009. aastast.

2004. aastal istutati Tallinnas Mere puiesteele ukraina luuletaja Tarass Ševtšenko mälestuseks tamm. Ukraina suursaatkonna toetusel paigaldati tamme juurde mälestuskivi. Niimoodi peetakse meeles luuletaja külaskäiku Revalisse 1842. aastal.

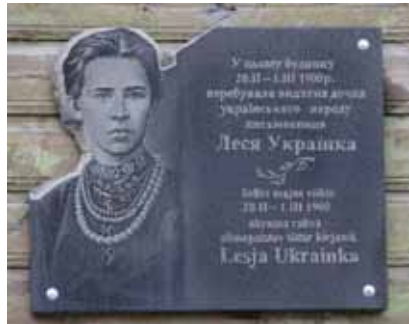
Ukraina saatkonna toetusel on paigaldatud mälestustahvel Tartus Tähtvere 16 asuvale majale. Just seal toimusid Dorpati Ukraina Üliõpilaste

Mälestustahvel üiõpilaste gromaada kohtumisaigaks.

Mälestuskivi Tarass Sevtšenkole.

Mälestustahvel Lesja Ukrajinkale.

Gromaada kohtumised. Mälestustahvel on ka Kastani 65 majal, kus 1900. aastal peatus külaskäigul Dorpatisse ukraina luuletaja Lesja Ukrajinka.

Mälestusristiga Narva lähedasel kalmistul mälestatakse aga kõiki Narva koonduslaagri ukrainlastest vange.

Siinseid ukrainlasi ühendab ka sport. Pikka aega osales Eesti jalgpalli meistrivõistlustel spordiklubi Dnipro jalgpallimeeskond, nüüd on selle asemele astunud Tallinna jalgpalliklubi Kiiev. Võitudega nii Eestis kui ka mujal on tuntuks saanud ukrainlannadest koosnev Balti riikide ainuke naisjalgpalliklubi Kreštšatik.

LAPSED JA NOORED

Ukraina lapsed õpivad nii eesti kui ka vene koolides. Aastail 1993.–1998. tegutses Tallinna 48. keskkoolis ukraina klass. 2006. aastal avati ukraina klass Sillamäe koolis ja 2010. aastal Tallinna Mustjõe gümnaasiumis.

Enamikus ukraina kultuurikeskustes tegutsevad pühapäevakoolid: Tallinnas Labora ja Nadija, samuti koolid Narvas, Sillamäel, Maardus, Tapal, Oisus, Rakveres, Tartus, Valgas. Ukraina Kaasmaalaskond Sillamäe Vodograi ja pühapäevakool Labora (Tallinn) on korraldanud seminare ukraina hariduselust Eestis, ühendust peetakse Ukraina haridusametustega.

Ukraina noori ühendavad Noorte Ühing Plast, mis teeb koostööd ülemaailmse ukraina skautide organisatsiooniga Plast, ja Ukraina Noorsoo Liit Eestis, mis on ülemaailmse organisatsiooni Spilka Ukrajinskoji Molodi (Ukraina Noorsoo Liit) liige.

Lastele ja noortele korraldatakse Eesti eri paikades suve- ja talvelaagreid, laagreid organiseerib ka ukraina kirik. Lastel on samuti võimalus külastada Ukraina laagreid, kus nad saavad tunda oma ajaloolist kodumaad. Oodatud on Krimmis rahvusvahelises Arteki laagris toimuv festival „Me oleme sinu lapsed, Ukraina”. Eestis leiab aga 2001. aastast aset rahvusvaheline laste- ja noortefestival „Ukraina lilled”.

Jõulude ajal esitavad noored traditsioonilise jõulunäidendi.

2004. aastal korraldas Ukraina Noorsoo Liit Eestis rahvusvahelise konverentsi, mis oli pühendatud ukraina noorte integreerumisele Eesti ja Euroopa ühiskonda. 2010. aastal sai teoks noorteühingu Plast foorum „Ukraina noored Eestis”.

UKRAINA JA EESTI SIDEMED

Huvitav on teada, et Eestis elab kuulsate ukrainlaste järeltulijaid. Siin on endale kodu leidnud XIX sajandi lõpu–XX sajandi alguse suure ukraina laulja Solomija Krušelnõtska järeltulijad. Need on tuntud muusik Ivo Sillamaa ja tema tütar Janika Sillamaa – Solomija Krušelnõtska õetütre, Estonia teatri harfimängija Dzvinka Dobrjanska poeg ja lapselaps.

Eesti laulja Mati Palm on aga korduvalt kuulunud Ukraina lauluvõistluste, Solomija Krušelnõtska nimelise võistluse žüriisse sealhulgas. Mati Palm osaleb sageli ka Eesti ukrainlaste üritustel.

Kultuurisidemed ühendavad ukrainlasi ja eestlasi teisteski valdkondades. Näiteks on ukraina kirjanik ja tõlkija Oleksandr Zavgorodni saanud kahel korral Juhan Smuuli nimelise kirjanduspreemia Paul Kuusbergi, Jaan Krossi, Eno Raua ja „Eesti rahva muinasjuttude” tõlkimise eest. Ukraina klassikute Tarass Ševtšenko, Ivan Franko, Lesja Ukrajinka ning hilisemate autorite Lina Kostenko, Juri Andruhhovõtši ja teiste teoseid on eesti keelde tõlkinud Harald Rajamets ja Ain Kaalep. Eestlane Jaan Rääpo teostas end Ukrainas kultuuri- ja haridustegelasena, tema ukrainlannast abikaasa Anfissa Rääpo tõlkis ukraina keelde eepose „Kalevipoeg”. Jaan Rääpo kodukülas Rápina lähedal on tema auks paigaldatud kivi ja mälestustahvel.

Muusika vallas kõlas ukraina helilooja Lesja Dõtško kantaat „Tere, uus hea päev” näiteks esimest korda Ellerheina koorilt – festivalil „Kuldkuplitega Kiiev”. Lvivi kammerkoor Gloria esitab Ukraina muusikafestivalidel ikka ja jälle Arvo Pärdi teoseid. Ukraina helilooja Valentõn Silvestrovi kantaadi (Tarass Ševtšenko sõnadele) maailmaesiettekanne toimus aga Tallinnas. Mainekas Ukraina Riiklik Akadeemiline Grõgori Virjovka nimeline Rahvakoos on korduvalt esinenud Eestis. Tallinnas on publikut võitnud tuntud rokkbänd Okean Elzõ ja Eurovisiooni võitja Ruslana Lõžõtško. Viljandi pärimusmuusika festivalil on tuntud tegija ansambel Haydamaky; siinne Svjata Vatra jälle esines Ukrainas.

Rahvusooperis Estonia on üles astunud artistid Kiievi, Odessa ja Lvivi ooperiteatrist. Vene Teatril on koostöösuhted Odessa draamateatriga.

Eesti kunstielu rikastas 2004. aastal Riigikogus vaadata olnud näitus „Ševtšenko – kunstnik”. 2006.–2009. aastal on Tallinnas avanenud võimalus külastada kunstnik Dmõtro Dobrovolski mitut väljapanekut. 2011. aastal esitles siinmail oma töid kunstnik Ljubava Taradai.

2010. aastal said aga Krimmis teoks Eesti päevad.

Aastate jooksul on siinsetest ukrainlastest saanud niisiis Eesti ühiskonna aktiivsed liikmed, samas esindavad nad loomulikult ka Ukrainat. See omakorda on kaasa aidanud Eesti ja Ukraina vaheliste heade sidemete loomisele ning toetab suhtlust ka rahvusvahelisel tasemel. Tänu sellele on ukrainlastel olnud võimalus kohtuda Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee presidendi lord Russell Johnsoniga, Eesti presidendi Arnold Rüütliga, poliitikute Siim Kallase, Kristina Ojulandi, Andrus Ansipi ja Mart Laariga.

Ukraina on üks neist riikidest, keda Eesti on määratlenud oma strateegilise partnerina. See eeldab ka mitmekülgset abi. Ukraina noored peavad oluliseks, et üliõpilastel on võimalus õppida Eesti Diplomaatide Koolis. Eestis võetakse sageli vastu Ukraina asutuste ja kohalike omavalitsuste delegatsioone, jagatakse Euroopa Liiduga liitumise kogemusi. Eesti ja Ukraina vahel on sõlmitud ligi 50 koostöölepet, hästi toimib koostöö piirkonniti – näiteks Narva ja Illitševski, Narva ja Donetskis vahel.

Aga niimoodi tihedalt suheldes ja ühist elu elades tekib tahtmine teineteist veel paremini tundma õppida. Süveneb arusaam sellest, mis on oluline mõlemale rahvale. Sünnib vastastikune mõistmine.

Ukraina seltsid Eestis

Ukraina Kaasmaalaskond Eestis (1988, 15 asutajat),
 Ukraina Naiste Liit Eestis (1988, asutaja L. Tšökalska),
 Ukraina Kultuurikeskus (2002, asutaja A. Ljutjuk, Tallinn),
 Narva Linna Ukraina Kaaslaskond (1996, asutaja Juri Mihhaljov),
 Ida-Virumaa Ukraina Kaasmaalaskond (2002, asutaja N. Djatšenko, Jõhvi),
 Ukraina Kultuuri- ja Hariduseühing Stožarõ (2000, asutaja L. Tšuprõna, Maardu),
 MTÜ Smeritška (2002, asutaja A. Loovili, Oisu),
 Ukraina Kaasmaalaskond Barvinok (2003, asutaja T. Lindberg, Rakvere),
 selts Ukraina Podrugõ (2011, asutaja T. Lindberg, Rakvere),
 Noorte Ühing Plast (2002, asutaja B. Ljutjuk),
 Spordiklubi Dnipro (2000, asutaja S. Ištšenko),
 Ukraina Kultuuriharidusühing Prosvita (1996, asutaja O. Gorjanska, Tallinn),
 Ukraina Kaasmaalaskond Sillamäe Vodograi (asutaja L. Žõtnõk),
 Ukraina Kultuuri Selts Promin (2004, asutaja M. Stasjuk, Tartu),
 MTÜ Orpheus (2001, asutaja L. Laur, Tapa),
 Ukraina Kaasmaalaskonna Paide Spogad (2004, asutaja V. Hange),
 Ukraina Noorsoo Liit Eestis (2002, asutaja V. Palamar),
 Ukraina Registrikasakkond Eestis (2012, asutaja V. Grinko),
 Ukraina Selts Vitšisna (1999, asutaja V. Sutt, Pärnu),
 MTÜ Loominguline Ühendus Koit (2001, asutaja V. Reznitšenko),
 Koreograafiaansambel Kolor (1994, asutaja N. Koort, Tallinn),
 Folklooriansambel „Zurba“ (1992, asutaja V. Leibjuk, Tallinn).

KASUTATUD KIRJANDUS

- Безусенко, Л. М. Українська національна кухня. – Донецьк, 2002.
- Білоус, М. «Заговори, щоб я тебе побачив» // Антисуржик. Вчимося ввічливо і правильно говорити. – Львів, 1994.
- Білоцерківський, В. Я. Історія України. – Харків, 2007.
- Брайчевський, М. Походження слов'янської писемності. – К., 2009.
- Велика ілюстрована енциклопедія України. – К., 2008.
- Губарев, В. К. Географія України. – Донецьк, 2007.
- Енциклопедія українознавства: В 11 т. – Париж – Нью-Йорк, 1955-1995.
- Єрмолаєв, А., Левцун, О., Денисенко, С. Український характер. – К., 2011.
- Історія української науки на межі тисячоліть. – К., 1999.
- Лекції з історії світової та вітчизняної культури. – Львів, 2005.
- Лозко, Г. Українське язичництво. – К., 1994.
- Лотоцький, А. Історія України для дітей. – Івано-Франківськ, 1991.
- Любар, О. О. Історія української школи і педагогіки. – К., 2003.
- Максимович, М. Дні та місяці українського селянина. – К., 2002.
- Масенко, Л. Т. Українські імена і прізвища. – К., 1990.
- Огієнко, І. Українська культура. – К., 1992.
- Паращевін, М. Релігія та релігійність в Україні. – К., 2009.
- Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. – К., 2001.
- Релігієзнавство: Навчальний посібник. – К., 2010.
- Релігієзнавчий словник – К., 1996.
- Семчишин, М. Тисяча років української культури. – К., 1993.
- Січинський, В. Тризуб і прапор України. – Львів, 1995.
- Скрипник, Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. – К., 2005.
- Стахів, М. Український мовленнєвий етикет. – К., 2008.
- Косміна, О. Ю. Традиційне вбрання українців. – К., 2008. – Т. 1: Лісостеп. Степ.
- Українська культура в європейському контексті. – К., 2007.
- Українська мова: Енциклопедія. – К., 2007.
- Український модернізм 1910 – 1930: Альбом. – Хмельницький.
- Українські анекдоти: від козацьких часів і по наші дні. – К., 1995.
- Універсальний словник-енциклопедія. – К., 2006.
- Чижевський, Д. Український народний характер і світогляд // Чижевський Д. Філософські твори: В 4-х т. – Т. 1. – К., 2005.